

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR ESTLANDS
SVENSKAR

NR 4 ÅRGÅNG 49
December 1992

Kung Karl IX (1550–1611), utfärdare av privilegiebrev för de estlandssvenska bönderna år 1600.

NATIONALMUSEUM, GRIPSHOLMS PORTRÄTTSAMLING.

God Jul och Gott Nytt År!

Förbindelselänk för Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS

VÄNNER
Ansvarig utgivare:
Sven Salin
Redaktör:
Thomas Lorentz

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
11342 Stockholm
Tel. 32 48 78

Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6

1992 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 200 kr
Dödsannonser 200 kr

Övrig annonsering:
1/1 1100:- 1/2 640:-
1/4 385:- 1/8 220:-
ISSN 0345-6706

**ÖPPETTIDER i SOV:s och
KUSTBONS expedition
måndag - torsdag 09.00-14.00
(juli månad stängt)**

PRODUKTION:
ROOS PRODUKTION AB 1992

INNEHÅLL

Den gamla hembygden av Thomas Lorentz	2
Uppkomsten av herrgårdar i de estlandssvenska bygderna av Jörgen Hedman	3
Varför inte hemvändardagar? av Rita Norrman	8
Herrgårdarna i Nuckö socken av Hans v. Rosen	9
Forna tiders båtbygge på Nargö... av Erik Schmidt	12
Nargö en vårdag av Margit Rosen Norlin	15
Händelser på Ormsö hösten 1992 av Lars A. Lindström	16
Svenskbynsidan	17
Understen, västnordväst 8. Regn. av Olle Anderstam	18
Ett genombrott i handeln Estland - Sverige av Hans A. Peedu	20
Estlandssvenskarna som kom till Roslagen av Kristina Rosen	21
Utdrag ur Ivan Bomans dagbok	22
Estland igår - idag av Hugo Mickelin	24
SOV:s kyrkodag 1992	26
Foton från hembygdsdagen Konferens på Ormsö av Lars A. Lindström	27
Nargöträff av Kristina Rosen	28
Familjenytt	29
Dödsannonser	29
Bemärkelsedagar	31

JULDAS MÄNNAN (Ormsömål)

Sven Ahlström

*Hegst e havorkärven satt n,
han, julfuln, plocka stilla.
Han satt tär, ja lifta hattn,
gick sja in, to fram bäst filla.*

*Ja skar å än kakobresringol
å braid opa nikena smere,
å ja herd små bällar tingol
från än hlea e vintorvere.*

*Prästes tale var som buldor.
Han sa "jungfru" å "Esaia".
Kärkia var så stor; ait muldor
to he, som no tarva saias.*

*He var kallt, man blända kern
siångd mä värme "Hosianna";
he e som ja än kond her n.
Utafere fäll snio som manna.*

DEN GAMLA HEMBYGDEN I VÅRA TANKAR...

Ovanstående verser för våra tankar i
juletid åter till en av de gamla hem-
bygderna - Ormsö.

Allt eftersom tiden har gått börjar
den gamla hembygden mer och mer
att framstå som något heligt; "Helig
är platsen, där fädernas hägnande an-
dar bo".

Hur preciserar vi då närmare dessa
platser och vad kan vi göra för att
bringa dem i ett något bättre skick?
För kyrkogårdarna/gravgårdarna har
det på sina håll redan gjorts en hel
del, men ännu återstår det mycket av
sanerings- och restaureringsarbete att
utföra. Samma är förhållandet med
kyrkorna, kapellen och bönhusen.

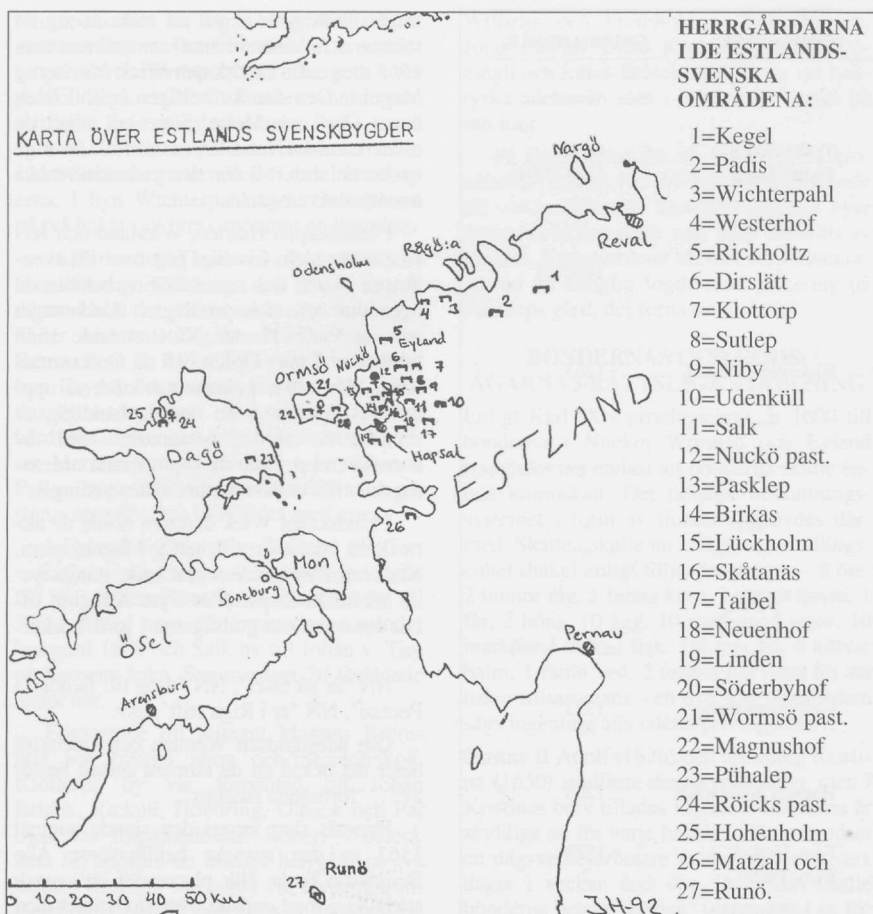
Det kan runt omkring i bygderna

finnas också andra objekt att satsa på.
Jag tänker då kanske främst på de
gamla gårdarna - många med mång-
hundraåriga anor - som det ännu
finns åtminstone rester kvar utav. Ett
exempel härpå är Kors-gården på Ru-
nö, vars återuppbyggnad ligger mig
som gammal runöbo varmt om hjär-
tat.

Låt oss som julgåva och inför det
nya året avsätta en stor eller liten
summa, allt efter råd och lägenhet,
till de nedan uppräknade projekten el-
ler något av dem. Låt oss göra det
med ett givmilt och varmt hjärta och i
förvisningen om att syftet är heligt!

Thomas Lorentz

PROJEKT (anges på talongen)	POSTGIROKONTO	MOTTAGARE
S:t Mikael's kyrka och församling, Tallinn	10 04 44-9	Huddinge kyrkliga sam- fällighet
Gravgården på Nargö, sanering o. restaurering	414 37 82-3	Nargöborna
Vippalbygden - Kors kyrka	10 53 96-6	Kristet Center, Höga Kusten
Rickul-Nuckö Hembygds- förening, medlemsavgift (kr 100) och gåvor	55 68 81-1	Rickul-Nuckö Hembygds- förening
Rågöarna, sanering av grav- gårdar och kapellruiner	28 98 18-7	Rågökapellens Minnesfond
Ormsö Hembygdsförening, medlemsavgift (kr 150) och gåvor	635 13 76-6	Ormsö Hembygdsförening
Ormsö, insamling av förmödenheter och föremål	622 14 82-0	Vormsö Utvecklingsfond
Ormsö kyrka, församlingshem och gravgård	409 32 92-3	Fonden för Ormsö kyrka
Resande av minnesstenar i Gammalsvenskby och i Röicks på Dagö	18 78 79-2	Föreningen Svenskbyborna
Korsgården, Runö	68 69 94-5	Runöbornas Förening

och Padis kloster, samt sist men inte minst – det mäktiga Hansaförbundet, uppmuntrade och tillät en pålitligt kristnad svensk kustbefolkning som skulle ansvara för att trygga sjöfarten längs den handelspolitiska sjöleden in mot Finska viken.

Till svenskarnas uppdrag hörde att bevakna stränderna, lotsa skepp och assistera vid skeppsbrott samt att leverera den viktiga fisken till de kyrkliga instanserna för katolska kyrkans olika fasteperioder. Rättsligt sett hade svenskarna säkert en ärftlig besittningsrätt till sina gårdar. Det är dock endast bönderna på Stora Rågö och i Laydes som var i besittning av direkta ägandedokument. Det finns belägg från 1500-talet att godsägarna kunde säga upp svenska bönder från deras gårdar om inte parterna kunde komma överens om t ex ett högre skatteuttag.

När sedan esterna gjordes livegna efter upproret 1343 är detta dock något som absolut inte gäller den svenska befolkningen. Det finns gott om belägg för att svenska bondsöner och döttrar flyttat hemifrån och etablerat sig som fria hantverkare i städerna.

Under perioden 1346–1500 tycks sedan de svenska bosättningsorterna ha blivit fast etablerade. I ett flertal protokoll i början av 1500-talet slås det fast att: "varje svensk förbliver vid sina gamla rättigheter, skulle han dock flytta och odla och besitta en hake någon annanstans, så skall han anses lika för en annan hakeman (=livegen est)."

Möjligheterna att odla ny mark utanför

Uppkomsten av herrgårdar i de estlandssvenska bygderna

av Jörgen Hedman

(Föredrag, hållet på hembygdsgdagen 29/8 1992 i Enskede)

LÄGET FÖRE DEN SVENSKA TIDENS BÖRJAN 1561

I Estland före den svenska tiden dominerade några större institutioner som jordägare. Det rörde sig framförallt om Tyska Orden och olika kyrkliga instanser. I de estlandssvenska områdena då: Hapsals biskopssäte, Tyska Ordens olika fogdesäten samt det stora klostret i Padis. Utöver dessa jordägare fanns det ett stort antal tyska adelsmän som ägde större eller mindre gods.

Bakgrunden till detta ägandeförhållande var den danska erövringen av landskapen Harrien och Wierland i Estland 1218–30. Bytet fördelades mellan den danska kronan, tyska vasaller i dansk tjänst och kyrkan. Estlands västligaste landskap, Wiek och Ösel, sammanfördes på 1230-talet till biskopsdömet Ösel-Wiek. Jordägare här var

biskopssätet i Hapsal självt och Tyska Orden. Förläningar utdelades senare också till olika adelsmän.

1346 sålde den danske kungen sina estniska besittningar till Tyska Orden, efter det att det estniska bondeupproret 1343 blodigt kuvats.

Det är i perioden mellan 1218 och 1346 vi har att söka tidpunkterna för de estlandssvenska fiskarböndernas ankomst till sina bosättningsorter. Det tidigaste belägget för svensk bosättning i Estland härstammar från byn Aponäs på Viimsihalvön öster om Tallinn (1271). Skydds brev och äganderättsurkunder utfärdades sedan framförallt under 1300-talet för olika svenska bosättningar (Runö-1341, Laydes och Stora Rågö-1345 etc).

De olika biskopsdömena, Tyska Orden

de etablerade svenskbygderna hade därmed beskrivits ordentligt. Det återstod endast en inre kolonisation i form av nyröjning i skogsområden och utdikning av träskmarker. Svenskarnas särställning var dock garanterad så länge de alltså inte flyttade. Skatteskyldigheten var lagd på en rimlig nivå och rörelsefriheten när det gällde handel med egna produkter var garanterad.

Fortfarande år 1627 vid biskop Rudbecks kyrkovisitation konstateras det att det råder stora skillnader mellan svenskarnas och esternas sätt att sköta sin kyrkogång och sina plikter. Esterna betraktades inte som helt pålitligt kristnade.

Vad beträffar de större svenska bosättningsområdena som här tas upp gäller följande (i ordning öljd från öster till väster) när det gäller ägandeförhållanden före 1561:

BYAR OCH SKATTEOMRÅDEN:	GODS:	GODSÄGARE:	GRUNDANDEÅR:
A. HARRIEN			
I Kors och S:t Mathias socknar:			
Lilla Rågö och Laydes	Kegel	Tyska Orden	1433
Strandvackan vid S:t Mathias	Padis	Padis kloster	1281-1310
Korkis med Peddas och Walkma	"	"	"
Stora Rågö	"	"	"
Wichterpahl m fl byar	Westerhof	"	?
Tuszare, Kirvitta och Wallipä	Newe	"	1402 (?)
B. WIEK			
1. I de tre svenska landen:			
EYLAND: 1:a vackan (fr Odensholm till Persåker)	Hapsal	Biskopen i Hapsal	1263
EYLAND: 2:a vackan (fr Rickul till Salk)	"	"	"
NUCKÖ: Österbyvackan (m byarna på södra Nuckö)	"	"	"
NUCKÖ: Pasklep vackan (m byarna på norra Nuckö)	Hosbi ? (Nuckhoff)	"	?
WORMSÖ: Östervackan (gräns vid kyrkan)	"	"	"
WORMSÖ: Västervackan	"	"	"
2. övriga svenskbyar i Nuckö:			
Lill-harja och Bisholm	Udenküll	Fam. Farensbach	1323
Lückholm och Udenküllholm	"	"	"
3. Svenskar i Pönal:			
Svensk-Sosal	Hapsal	Hapsals domkapitel	1263
4. Svenskbyar i Röthel:			
Linden, Hargelep, Rusby m fl	Linden	Fam. Herkel	1523
"Svedesche vacke"-Aro Rotzi	Wenden	Fam. Tittfer	?
5. Svenskbyar i Karuse:			
Sastama ö	Matzall	Tyska Orden	?
6. Svenskbyar på Dagö:			
Röicks vacka	Pühalep	Tyska Orden	1254
Kertells vacka	"	"	"
C. ÖSEL:			
7. Större svenskbyar på Ösel:			
Kielkond	Soneburg	Tyska Orden	1345
Fettel, Salm m fl	Arensburg	Öselbiskopen	1345
D. KURLAND:			
8. Ön Runö:	Piltten	Kurlandsbiskopen	1253

Som det framgår av det ovanstående fanns det före 1561 nästan inga herrgårdar alls i de estlandssvenska bygderna. Undantag utgjorde de små utgodsen Hosbi/Nuckhof på Nuckö och Westerhof i Wichterpahl. Självklart borgade det för ett bättre förhållande mellan bönder och överhet än vad som kom att gälla under senare tider.

DEN SVENSKA TIDEN

Det östersjövälde som organiserades av Tyska Orden fick sin grund till en stor del raserad genom Luthers reformation på 1520- och 30-talen. Trots detta hölls riket ihop så länge trycket utifrån inte var så starkt. Lockelsen för grannarna att kunna kontrollera den viktiga handeln över Östersjön, från Ryssland – över hansastäderna Narva, Tallinn eller Riga – och vidare mot kontinenten, var mycket stor. Storfurstendömet Moskva hade försökt inta Baltikum tidigare, men de hade då slagits tillbaka två gånger (1501 och 1502). Då hette ordensmästaren Wolter von Plettenberg – den kanske främste bland ordensmästarna överhuvudtaget. Dessa segrar gav en mer än 50-årig frist för Ordensstaten.

1558 bröt det livländska kriget ut. Ordensstaten brakade nu slutgiltigt samman. 1559 såldes biskopssätet Ösel-Wiek till den danske kungen Fredrik II. Kung Fredrik lät sända sin yngre bror, hertig Magnus, till Hapsal som biskop och länsherre. Snart visade det sig att Magnus hade planer på att för egen del göra sig till kung över ett självständigt livländskt rike. I dessa planer hade han stöd av en majoritet bland adeln i Livland.

Efter ryska militära framstötter 1558–60 insåg ridderskapet i nordestland och köpmännen i Tallinn att man inte kunde klara sig på egen hand längre. Ridderskapet i landskapen Harrien, Wierland och Jerwen samt hansastaden Tallinn gav sig sommaren 1561 självmant under den svenske kungen Erik XIV:s välde. Tyska Ordens företrädare och Riga stads borgerskap beslöt sig efter några månader att söka sig under den katolske polske kungens beskydd. Den siste ordensmästaren, Gotthard Kettler, överlämnade Tyska Ordens domäner till Polen mot att han istället fick mottaga Kurland som ärftligt hertigdöme för sin personliga del.

Svenskarna var de mest framgångsrika i

kriget, som gick ut på att roffa åt sig de största och bästa bitarna av ordensstaten. 1563 erövrades landskapet Wiek från hertig Magnus. Den danske hertigen behöll dock öarna Ösel och Mohn. Sättet på vilket de olika estniska landskapen tillföll Sverige spelar en stor roll för den estlandssvenska historieskrivningen.

I landskapen Harrien, Wierland och Jerwen hade adeln frivilligt gått över till svenskarna. Adeln fick som belöning behålla sin egendom och sina privilegier. Undantaget här var Padis kloster. Klostret hade 1558 besatts av Tyska Orden och då Ordensmästaren 1561 sökte polackernas stöd, så uppfattades detta som en fiendlig handling av svenskarna. Slottet belägrades 1561 av svenska trupper och då kapitulerade ordensfogden efter endast mindre skärmytslingar.

I landskapet Wiek däremot hörde de allra flesta adelsmän till hertig Magnus parti. När svenskarna hade segrat hade många tyska adelsmän stupat eller flytt. Allt som oftast heter det om godsägarna i jordeböcker-na:

NN "är på Ösel", NN "drog till fienden i Pernau", NN "är i Riga stift", osv.

Om adelsgodsen Wenden och Udenküll heter det också att de numera endast består av:... "förbrända stenhus".

Hapsals slott intogs den sjunde augusti 1563 av den svenske befälhavaren Åke Bengtsson Ferla. Här placerades en svensk ståthållare med uppsikt över slottslänet med öarna och periodvis även över Leals län.

Hapsals slottslän delades kameralt i två delar som skötes av varsin kamrerare. Den skrivare som hade hand om de svenska bönderna i "De tre svenska landen" (Wormsö, Nuckö och Eyland) residerade på Neuenhofs gods nordost om Hapsal. De svenska bönderna fick behålla sin mer fördelaktiga beskattning så länge de förblev under kronans styre. Alla f d biskopsgods, f d domkapitelgods, f d domkyrkogods, prästgods och alla s k förbrutna adelsgods (gods tillhöriga dem som gripit till vapen mot Sverige) drogs in till svenska kronan.

Den svenska kronan hade efter det att kriget segerrikt slutförts ont om kontanta medel att belöna sina befälhavare och sina legostyrkor med. Det blev vanligt att solden helt enkelt kom att bestå av förläningar av olika gods i landskapet Wiek. Redan 1563 fick Clas Kristersson Horn ta emot godset Linden i förläning och Hans Björnsson till Lepas fick godset Udenküll.

Nu kom kriget i verkligheten att bölja fram och åter ännu ett par år. 1580 återtog Padis kloster som erövrats av ryska styrkor och först 1581 lyckades befälhavaren Pontus De la Gardie på nytt återerövra Hapsals slott med omkringliggande områden från ryssarna. Nu började också utdelningen av förläningar i Hapsals slottslän.

Den 27 augusti 1602 fick en Hans Meskou d.ä. rätt att för sig, sin hustru och sina barn få ett ståndsmässigt uppehälle på Wormsö, tills dess att han återfått sina egna gods.

1620 var situationen i Estlands svenskbygder denna:

I Harrien hade Padis klostrets gods, som tillhört svenska kronan fr o m 1580-talet, givits

i kompensation till Rigas borgmästare Thomas von Ramm. Denne hade stött svenskarerna och därför fördrivits från sina gods i det polska Riga. 1622 förlänades von Ramm ärftligen hela godscomplexet Padis utom vackorna Wichterpahl och Korkis som före 1614 förlänats guvernören Gabriel Oxenstierna. I byn Wichterpahl hade Oxenstierna på två hakar (av fyra) upprättat en herrgård.

1624 övertog Thomas v. Ramm Gabriel Oxenstiernas förläning och kontrollerade därmed hela det godsområde som hade legat under klostret tidigare. 1628 köpte von Ramm även ön Lilla Rågö som dittills delat byn Laydes öden under Kegels gård. Laydes by hade redan 1585 räkat under den härdföra adelsläkten von Wartmann på godset Merremöisa. Svenskarerna i Laydes och Pallas byar förlorade under 1600-talet sin status som fria och likställdes med ester.

I Eyland var Bergsby förlänad till Gert v. Euthen, Lill-Harja och Bisholm förlänade till Magdalena Farensbach. Dirsläts by till Jöran Patkul som där inrättade en mindre herrgård 1606 och Salk by till Johan v. Tiesenhausens änka. Sammanlagt 20 förlänade hakar här.

Förpantade till löjtnant Magnus Brömmer var byarna Niby och Storadiskog. Klottorps by var förpantad till Johan Brinck. Rickull, Höbbring, Ölbäck och Paj byar var förpantade till Robert Woldeck som lät uppföra en mindre herrgård på två hakar i Rickulls by. Ingby var förpantad till Reinhold Böningh och till sist var Roslebs by förpantad till Engelbrecht v. Tiesenhausen. Sammanlagt var 29 1/2 hakar i Eyland förpantade. Behållna under kronan var i Eyland 30 1/2 hakar, men av dessa fick Hans v. Fersen Sutlebs by på 11 hakar och Fromholt v. Tiesenhausen Spithams by på 3 hakar som förläningar 1624.

På Nuckö var Birkas by förlänad till Wilhelm v. Tiesenhausen, Storharja, Hosby och Kollanäs var förlänade ärftligen till Jöran Aderkas. Sammanlagt 17 förlänade hakar. Till Magnus Brömmer var Enby by på 11 hakar förpantad. 30 hakar var förbehållna kronan, men av dessa fick Jöran Aderkas Pasklebs by på 14 hakar i förläning 1624.

På Wormsö var 15 hakar förlänade och 24 hakar var förpantade. Diby och Rälby byar var förlänkade till Engelbrecht Meck. Hullo och Rumpo byar var förlänkade till Jöran Stackelberg. Saxby by var förpantad till Magnus Brömmer och Borby, Norrby och Söderby byar var förpantade till Claus Kursell. Övriga byar till ett omfång av 41 hakar tillhörde kronan och landshövdingen Hans v. Fersen på Hapsals slott. Något senare fick en viss Jonas Ruuth (f d kunglig fogde på Dagö) Tompo by och 4 hakar i Bussby by till förläning. Magnus Brömmer lät 1604 uppföra en mindre herrgård på 2 hakar av byn Bussbys mark. Godset fick namnet Magnushof. Claus Kursell lät samtidigt uppföra Söderbyhof på 2 hakar i byn Söderby.

Nästan samtliga av dessa mottagare av förläningar eller förpantningar i Hapsals slottslän var legoknektar som ställt sina tjänster till förgögande åt Sverige. Många av dessa var värvade ryttare under befäl av ryttmästare Engelbrecht von Tiesenhausen, däribland löjtnanten Robert Woldeck, fänriken Magnus Brömmer, ryttarna Johann,

Wilhelm och Fromhold v. Tiesenhausen, Jöran Patkul, Claus Kursell, Reinhold Böningh och Johan Brinck. Alla dessa var baltyska adelsmän som i detta krig "satsat på rätt häst".

På Dagö fanns det 91 1/8 behållna kronohakar, medan 162 7/8 hakar var förlänkade till olika adelsmän. Samtliga svenska byar fanns bland den mark som hade behållits av kronan. Kronojordens skötsel administrerades av en kunglig fogde med placering på Pühaleps gård, det forna ordenssätet.

BÖNDERNAS OCH GODS- ÄGARNAS RÄTTSLIGA STÄLLNING

Enligt Karl IX:s privilegiebrev år 1600 till bönderna i Nuckö, Wormsö och Eyland stadgades det endast att bönderna skulle betala kronoskatt. Det tidigare beskattningssystemet i form av tionde upphävdes därmed. Skatten skulle nu erläggas per odlingsenhet (hake) enligt följande: pengar – 8 öre, 2 tunnor råg, 1 tunna korn, 1 spann havre, 1 får, 2 höns, 10 ägg, 10 markpund smör, 10 markpund torkad fisk, 1/4 lass hö, 4 kärvar halm, 1 fann ved, 2 tunnor kål samt för tio hakar tillsammans – en ox. Om dagsverken sägs ingenting alls i detta privilegiebrev.

Gustav II Adolf (1626) och drottning Kristina (1650) stadfäste denna resolution, men i Kristinas brev tillades följande: bönderna är skyldiga att för varje hakeland lämna godset en dagsverkesarbetare med ett par oxar sex dagar i veckan året om. Dessutom skulle bönderna betala "gården" (extraskatt t ex för krig) i form av pengar – 10 silverdaler eller 3 tunnor spannmål per hake. Det förutsätts att bönderna har en ärftlig dispositionsrätt till den jord de brukar, åtminstone så länge de betalat den skatt de blivit ålagda. De likställs därmed med de "åbönder" som fanns på adelsgoods i Sverige.

Godsägarna ansåg sig däremot inte finna sig i några begränsningar i sin äganderätt till jord som beboddes av svenska bönder. I deras förlänings- eller köpebrev stod det endast att marken tillföll dem enligt Harrisk- och Wierisk rätt. Enligt denna kunde de fritt förfoga över mark, boskap och underlydande på sina gods.

Karl XI:s resolution av år 1685 innebar att rätten fastställdes för godsägaren att uppsäga sina bönder och likaledes för bönderna

att fritt avflytta om parterna inte kunde komma överens.

DEN GYLLENE EPOKEN FÖR AN- LÄGGANDE AV HERRGÅRDAR

Genom ett kontrakt förpaktades ön Dagö till Jakob De la Gardie år 1620 på tre år. Den 24 juni 1624 fick De la Gardie ön i ersättning för 30 000 daler som han utlånat till kronan. Genom detta upphörde de förläningar som givits på "behaglig tid". Endast verkligt bortgivna områden och ärftliga län rymdes på Dagö vid sidan av de De la Gardieska godsena. 1624 lät Jakob De la Gardie utrymma den stora estniska byn Kögessare strax söder om de svenska vackorna och lät där uppföra herrgården Hohenholm. Till denna herrgård hörde nu de svenska byarna. 1627 upprättades en ny socken på ön: Röicks socken. Till denna socken kom alla svenskbyarna att höra utom Kertells by, som därför överfördes även kameralt till Grossenhofs gods i den gamla socknen, Pühalep. Senare kom Kertells by att räknas till det lilla godset Pardas.

Den 15 november 1625 köpte Jakob De la Gardie så också Hapsals slott, stad, län och gods till ett beräknat landomfång av 266 hakar för en summa av 66 850 daler (en summa som redan tidigare utlånats åt kronan). Ett formellt köpebrev utfärdades först den 11/5 1628. I dessa köpebrev stod inte ett ord om några begränsningar i äganderätten på grund av att några av de underlydande bönderna var just svenska.

Förhållandet mellan De la Gardie och andra godsägare i ena sidan och de estlandssvenska bönderna å den andra var mycket spånt under hela den återstående svenska tiden. Det förekom ständiga processer.

I Eyland avröjdes den äldre och större delen av byn Rickull år 1642 och där lät Jakob De la Gardie uppföra den stora herrgården Rickholtz. Bönderna i den avröjda delen av byn Rickull förflyttades till en ny boplat längre upp längs Rickullån. Denna plats fick namnet Gambyn.

För Klottorps by löste ståthållaren Hans von Fersen en egna medel i den pant ryttaren Johann Brinck hade inestående. Han fick då behålla byn mot att den efter hans död skulle tillfalla kronan igen. 1627 förlänkades von Fersen dock byn ärftligen av Jakob De

Rickul herrgård, byggd på 1880-talet. FOTO: SOV:S ARKIV

la Gardie mot 3000 riksdaler. I denna by avröjdes en del 1642 till att utgöra Nömkülls herrgård.

Byarna Niby, Stordirskog, Päråker och Lilldirskog hade förlänats Magnus Brömmer som 1642 lät uppföra en herrgård i Niby. Bönderna i byn sades upp.

I Birkas på Nuckö skriver bönderna i en skrivelse år 1653:..."och tog (godsägaren Magnus Gabriel De la Gardie) dertill medh wäldh ifrån oss halfua byens landh och sädz åker, och uthwalde sigh det besta som fans uthi heela byen, som och wij stadigt hafom haftt och skattadt förre." På denna halva del av byn upprättades godset Birkas.

På Wormsö lät Jakob De la Gardie utrymma hela byn Bussby år 1636 och Magnushofs gods expanderade därmed ordentligt. Hur en sådan utrymning gick till och vad som hände med bönderna har Jonathan Lindström undersökt ordentligt. Resultatet finns redovisat i hans artikel "Bussby Bröllop" i Kustbon nr. 1 1987.

1636 fanns 28 husbönder i Bussby by. Av dessa rymde fem helt bort från ön. Ytterligare fem går ej att spåra vidare på ön. Den största gruppen utgörs dock av de omplacerade. Med säkerhet 17 och eventuellt två till av de 28 husbönderna kan senare påvisas i andra byar. Till Förby anlände fem bönder, till Kärrslätt en, till Diby en, till Sviby fyra och till Tompo by två bönder. Hakebacken som hade legat öde besattes med fyra f d bussbybönder och byn Fällana upprättades av fyra bönder från just Bussby. Bussby var den dittills största estlandssvenska by som helt likviderats, men inte den sista i raden.

Hela ön Wormsö tillhörde nu familjen De la Gardie, utom godset Söderby som omfattade Söderbyhof och byarna Norrby och Söderby samt halva byn Kärrslätt som tillhörde prästens underhåll. 1675 överlämnades ön till assessorn A. Cronström som pant för ett lån på 30000 riksdaler. Denne överlät samma år Wormsö vidare till O.W. Königsmarck för samma summa.

Ett annat exempel på hur räkningen av bönder gick till är uppkomsten av godset Pasklep på Nuckö år 1677. Bakgrunden till denna händelse var att det gods som Jakob De la Gardie 1625 lät anlägga i byn Kollanäs hade visat sig ligga på sumpig och ogynnsam mark. Bönderna från byn Kollanäs hade 1625 till största delen flyttats över till byn Pasklep där det fanns ödegårdar.

1677 lät O.W. Königsmarck flytta godset till byn Pasklep. Königsmarck hade övertagit hela Nuckö socken från M.G. De la Gardie i utbyte mot ett lån på 30000 riksdaler. 1681 såldes hela Hapsals slottslän av De la Gardie till just Königsmarck.

Godsets byggnader inklusive manbyggnaden transporterades stock för stock de cirka sex kilometrarna mellan Kollanäs och Pasklep.

I Kollanäs hade godset upptagit 4 1/2 hakar. På den nya platsen i Pasklep drogs fem av byn Paskleps fjorton hakar in. Marken röjdes därefter av från bondställen och en del plöjdes upp till herrgårdsåker. Paskleps herrgård bestod 1688 av följande byggnader: Herrebyggnaden: gammal träbyggnad flyttad från Kollanäs 1677, Stall – med 14 spiltor; 4 famnar långt och 4 famnar brett, Bod: en gammal; 3 famnar lång och 2 1/2

VID TIDPUNKTEN FÖR DEN STORA JORDREDUKTIONEN 1688 FANNS DET FÖLJANDE GODS I DE ESTLANDSSVENSKA BYGDERNA

GODSETS NAMN: BYAR:	ÄGARE:	STORLEK:	UNDERLYDANDE SVENSKA
(Grundandeår)			
Padis kloster	"	59 3/8	Stora Rågå (11 7/8 hakar–37 gårdar) och (1310) Lilla Rågå (1 1/2 hakar–26 gårdar).
Wichterpahl	von Ramm	24 3/4	Korkis (5 1/4 hake–12 gårdar), Tammes 1 1/4 hake – 4 gårdar, Keybo, Alliklepa, Kibbro, Brask, Finsnäs, Enges och strögård. (Tot. strandbönder: 8 hakar–22 gårdar).
Newe (1402)	F.v. Leps	8 1/2	Tussefer (1 hake–2 gårdar), Kirwitz (3/4 hake–2 gård. och Wallipå (1/2 h.–2 gård.)
Rickholtz (1604)	H. Zöge	18 3/4	Gambyn, Rickulls by, Bergsby, Haversve, Höbbring, Ölbäck, Paj, Roslep, Spitham och en gård i Dirslätt (1/4 hake).
Neuehof (ca 1300)	Königsmarck	19 1/4	Odenholm (1 hake–8gård.), Sutleps by (12 h.–40 gård.) och Prosta–Lukas (1 gård.)
Nömküll (1642)	H. v. Fersen	7 1/2	Byn Klottorp (3 hakar–13 gårdar).
Niby (1642)	J. Brömmer	11 1/8	Niby (3/4 hake–3 åbor), Ingby (5 hakar–10 gård.), Päråker (4 hakar–11 gård.), Stora Dirskog (3 hakar–5 gård.) och Lilla Dirskog (1 hake–2 gård.).
Salk (1625)	O.H. Aderkas	10	Byn Salk (5 hakar–10 gård.) och byn Sauna (1 hake–3 gårdar).
Udenküll (ca 1300)	G. Banér	43	Svensksosal (1/2 hake–2 gård.), Bisholm (2 hakar–8 gård.) och byn Lillhaga (2 hakar–10 gård.).
Taibel (1346)	Königsmarck	31 7/8	Dirslätt (inklusive ett utgods) och en gård i Rosta–1/2 hake (=Prosta).
Pasklep (1676)	Königsmarck	20	Pasklep, Kollanäs, Hosby, Storhaga och Enby.
Lückholm (1662)	Königsmarck (förenat m. Pasklep)	11	Österby, Lyckholm och Rosta.
Birkas (1620)	Königsmarck	5	Byn Birkas (3 hakar–9 gårdar).
Skotanäs (1663)	Kronan	5	Byn Skotanäs (2 hakar–6 gårdar).
Past. Nuckö (1642)	Nuckö past.	4	Byn Guttanäs (3 hakar–13 gårdar).
Magnushof (1604)	Königsmarck	54 3/8	Förby, Saxby, Borrby, Diby, Rälby, Fällana, Tompo, Hullo, Rumpo, Sviby, halva Söderby och Kärrslätt (5 hakar–14 gård.).
Söderby (1604)	Königsmarck	9 1/3	Norrby (3 1/3 hakar–11 gård.) och byn Söderby (2 hakar–6 gård.).
Wormsö (1596)	Wormsö past.	3	3/8 av Kärrslätt.
Hohenholm (1624)	De la Gardie	44	Röicks, Kiddas, Muddas, Siggala, Koidma, Malmas, Kotst, Kaust, Melis, Takne, Tarris och flera strögårdar.
Pühalep (1254)	De la Gardie	81 1/2	Kertell (8 1/2 hakar).
Past. Röicks (1627)	Röicks past.	1 5/8	Del av Röicks och Pihla byar.

famnar bred samt en nyare; 4 1/2 famnar lång och 3 famnar bred. Träd- och humlegårdh: finnes ej. Fägårdh: en gammal 20 famnar lång och 20 famnar bred. Ria: 14 famnar lång och 5 famnar bred. Badstuga: gammal med gammal och oduglig rökugn. Kvarnar: inga. Krogar: en liten obetydlig krog uti en bondstuga.

1676 fanns 52 gårdar och sex lösmansställen (torp) i Paskleps by på sammanlagt 14 1/4 hakar. 1677 återstod endast 22 gårdar på nio hakar.

Till Kollanäs flyttades 12 bönder som därefter upptog tre bondehakar, medan 1 1/2 hakar behölls för godsets kreaturshållning. Till Hosby som legat öde ett antal år förflyttades sex bönder. Byn upptog då två hakar. Antalet lösmän i Pasklep steg från sex till 18 un-

der detta år. Åtminstone en av dessa lösmän antecknas 1678 som förrymd. År 1700 anges det inga lösmän alls medan antalet gårdar i Pasklep har stigit till 25.

Ön Runö intar här en särställning. Ön tillföll amiralen och kungasonen Karl Karlsson Gyllenhielm år 1622. 1626 lät amiralen utarrendera Runö till en tysk adelsman, Isak Bohn. Bohn tycks att ha försökt anlägga en herrgård mitt i byn på Runö. Redan 1650 när Gyllenhielm avled ansökte runöborna om att själva få arrendera sin ö. 1655 tycks denna önskan ha bifallits och därmed var herrgårdens tid över för all framtid på Runö. Runöborna intog efter detta en särställning bland Estlands svenskar i och med att de inte lydde direkt under något gods.

GODS SOM UPPRÄTTATS UNDER RYSKA TIDEN

Tiden efter 1710 blev svår för estlandssvenskarna. Först härjade krig och pest grymt bland dem. Mellan 50 och 75% av den svenska befolkningen dog ut under denna tid. Många byar framförallt i södra Eyland tömdes helt på svenska invånare och ester flyttade in söderifrån.

Till detta kom att de baltiska godsägare som svor trohetsed till tsaren omedelbart efter fresslutet 1721 återfick de gods som dragits in av svenska kronan 1688. De baltyska riddarhusen i Tallinn, i Riga och på Ösel fick dessutom en betydande självstyrande makt över de så kallade "till Ryssland hörande tyska östersjöprovinserna".

Under hela 1700-talet pågick ständiga rättsliga tvister mellan godsägarna och de svenska bönderna. Upproriska bönder fördrevs ständigt från godsen och svenskarnas gamla rättighet att röra sig fritt och flytta om man så önskade beskars. Godsägarna krävde att de som ville flytta först skulle köpa ett frihetsbrev att bära med sig.

Bönderna i de svenska byarna Bisholm och Lillharga vräktes 1774. Vräkningen kom till efter en längre period tvister med godsägaren till Udenkülls gods. De svenska invånarna flyttade till andra platser. Någon bosatte sig i pastoratsbyn Guttanäs, några slog sig ned på Holman utanför Hapsal osv. På Bisholm upprättades en liten herrgård, Wöla, och i Lillharga placerades fem estniska bönder från området kring Udenküll (Ugla).

1780 förhördes baron v. Taube på Rickholtz gods om sin olagliga försäljning av 10 fria bönder. Även greve Karl Magnus Stenbock på Dagö gjorde sig skyldig till sådan handel med fria svenskar.

I Sutlepp upprättades redan ungefär 1730 ett mindre gods. Troligen vräktes inga bönder här, då en del av byn låg öde sedan den stora pestens härjningar 1710–11. 1790 var endast 5 1/2 av byns 12 hakar i böndernas besittning.

I Kollanäs slutade en konflikt mellan de svenska bönderna och godsägaren med att svenskarna blev erkända som fria 1763 och därpå uppsägda. 1782 byggdes ett mindre utgods här.

På Birkas gods slöts emellertid 1774 ett avtal mellan baron F.A. von Rosen och de svenska bönderna. Baronens återtog sin uppsägning av bönderna från året innan mot att bönderna lovade att fullgöra sina pålagor och förpliktelser enligt gamla föreskrifter och att inte vidare åberopa sin rätt till bättre villkor därför att de förklarats fria. Bönderna som tidigare vägrat göra dagsverken och betala skatt enligt "estnisk" norm, hade nu insett att de inte hade någonstans att ta vägen.

1775 vräktes 23 bönder från Pasklep på grund av visad olydnad mot sin godsägare friherre v. Wolff.

1780 klagar bönderna från godset Lückholm till Estländska generalguvernementsstyrelsen över att de vräkts av sin godsägare överste F.A. von Rosen och genast svarar översten med att begära att böndernas motstånd skulle undertryckas med vapenmakt. Så småningom slöts här dock ett nytt kon-

Spritfabriken vid Vippal (Vichterphal) herrgård. FOTO: SOV:S ARKIV

Birkas herrgård på Nuckö. En lärarkonferens 1928. FOTO: SOV:S ARKIV

trakt mellan parterna.

På Wormsö omflyttades 1749 de två bönderna i byn Bynäs (3/4 hake–2 gårdar) då godsägaren baron C.W. Stackelberg som köpt Magnushofs herrgård önskade lägga åkrarna i denna lilla by under herrgården. Bynäsbönderna förflyttades till Förby, men klagade bittert över att den jord de kompen-serats med inte närmelsevis gick att jämföra med den de förlorat. 1770 vräktes bönderna från byn Tompo. Tompo omfattade då 4 hakar med 14 gårdar. Invånarna slog sig ner där det fanns plats: en bonde uppodlade en ny gård i Fällana, en annan en ny gård i Svi-by osv.

Den största enskilda uppsägningen kom 1779–81 när samtliga svenska husbönder under godset Hohenholm på Dagö sades upp av sin godsägare greve Karl Magnus Stenbock. Det rörde sig om 117 bönder och 8 lösmän på sammanlagt 20 1/48 hakar. Inalles upp emot 1200 personer begav sig den 20 augusti 1781 iväg mot sin nya anvisade boplatz vid floden Dnjepj i Ukraina. I Röicks by röjdes 60 gårdar av, marken plöjdes upp och en mindre utgård upprättades. Av den stora byn återstod endast de sju prästböndernas gårdar. I de svenska småbyarna placerades estniska bönder från områ-

det väster om Hohenholms herrgård, före-trädesvis från Köpu-halvön.

SENA TIDERS GODSUPPRÄTTAN- DEN OCH BONDEUPPSÄGNINGAR

Nästa stora vräkning på Dagö inträffade sommaren 1810 när godsägaren baron Constantin Ungern-Sternberg ville anlägga en utgård i Kertells by och då sades de 32 svenska husbönderna upp. Endast med fem husbönder skrevs nytt kontrakt. Dessutom stannade 15 lösmän med familjer kvar. 200 svenskar flyttade över till Wormsö där baron A.F. Stackelberg hade några lediga gårdar.

I Wichterpahl röjdes byn Tammes (1 1/4 hake–3 gårdar) av år 1810 och ett mindre kreatursgods under Wichterpahl upprättades.

På Wormsö hade baron Stackelberg planer på att vräka bönderna i byn Diby från deras gårdar år 1826. Dessa planer rann efter bondeprotester ut i sanden och några fler likvidationer av hela byar ägde ej rum efter detta. Hela ön kom så småningom att ställas under tvångsförvaltning av kronan sedan Stackelbergs bondeövergrepp uppmärksammats offentligt.

Livegenskapen upphävdes i hela Estland

1816 och 1856 infördes den s k Bondelagen. Lagen indelade godsens jord i tre delar: adelsjord, bondejord och kvotjord. Adelsjorden bestod av jorden runt herrgårdarna. Bondejorden var den jord som brukades av bönderna själva i byarna. Kvotjorden slutligen bestod av 1/6 av bondejorden och skulle utgöra en reserv för godsen till underhåll för herrgårdens jordbruksarbetare.

Bondejorden måste nu utarrenderas mot penningarrende eller om bönderna så önskade lösköpas av dem. Problemet var nu bara att avgöra vem som skulle få köpa jorden: den som brukade den eller den som bjöd mest för den. På Paskleps och Lückholms gods dök det snart upp ester från södra Estland och Livland som tack vare en lönsam linhantering hade pengar att köpa för. Böndernas gårdsköp kom igång först i Wichterpahl (1860–70), Pasklep (1880), Rickul (1890) samt på Runö och Ormsö (1890-talet).

I Korkis anlades under 1800-talet en mindre herrgård efter det att byn som bröllopsgåva medföljt en av dottrarna von Ramm. En äventyrare Gambeck köpte under 1880-talet upp herrgården och planerade att anlägga ett större mejeri i Korkis. Genom att lägga upp en stor summa pengar lyckas han köpa upp de båda Nurgagårdarna i byn. Bönderna som bebodde de båda gårdarna kördes på dörren. Så småningom tog dock Gambecks pengar slut, han försvann från trakten och allt återgick till det gamla.

Baron Taube på Rickholtz herrgård hade behållit ett antal byar som så kallad sjättejämsjord när utförsäljningen av bondgårdar påbörjats i de andra byarna. Till byar med bibehållna arrendegårdar hörde bl a byarna Höbbring och Gambyn. Från en av arrendegårdarna i Gambyn; Bentas, vräktes så sent som i början av 1900-talet familjen Besterman. Familjen hade kommit på kant med Taube och tvingades sedan flytta till Tallinn för att söka sig en ny utkomst. Detta får väl anses utgöra ett sista exempel på det feudala system som rätt i Estlands svenskbygder sedan svenska tidens början år 1561 och i övriga Estland sedan landet erövrades år 1218. Punkten sattes när godsen i Estland exproprierades 1919 och jorden fördelades bland den jordlösa lantbefolkningen. Företräde gavs då åt dem som deltagit i frihetskriget. Att godsägarna led stora förluster genom detta är en helt annan historia. Historiska skeenden är sällan rättvisa!

KÄLLFÖRTECKNING:

A. Ötryckta källor:

Vackeböcker för Padis 1562–1618 (F 375), vackeböcker för Hapsals slottslän 1565–1629 (F 376) och vackeböcker för Dagö 1564–1620 (F 382). I *Baltiska Fogderükenskaper*, RA Stockholm.

Reduktionskommissionens i Estlands arkiv (nr. 25); Inkvisitioner och vackeböcker över godsen i Harri (vol. C, DIII:3) och Wiek (vol. C–D, DIII: 8–10) åren 1686–89. I *Rikssarkivet Stockholm*.

Vackeböcker rörande Paskleps gods 1676–80. I *Rydboholmssamlingen E. 7856, E. 7859 och E. 7860*. I *Rikssarkivet Stockholm*.

Vackeböcker rörande Paskleps gods år 1700. I *Livländska Donationskontorets arkiv. Vol. F I b 4:8*. I *RA Stockholm*.

B. Tryckta källor:

Almquist, J.A.: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630, del 2. Stockholm 1917.

Blumfeld, E.: Estlandssvenskarnas historia, i En bok om estlands svenskar, del 1. Stockholm 1961.

Koiv, J.: De svenska Dagöböndernas kamp för sina fri- och rättigheter 1662–1685. I *Svio_Estonica X*. Lund 1951.

Johansen, P.: Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland. Stockholm 1951.

Lindström, J.: Bussby Bröllop. I *Kustbon nr 1* 1987. Stockholm 1987.

Madisson m fl.: De fria estlandssvenska böndernas antifeodala kamp under 17- och 1800-talet. (Urkundssamling). Tallinn 1978.

Russwurm, C.: Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö. Reval (Tallinn) 1855.

Soom, A.: De estlandssvenska Ormsö- och Nucköböndernas kamp mot det feudala oket under 1600-talet. I *Svio-Esto. XIII*. Lund 1956.

Thomson E./Manteuffel G.: Schlösser und Herrensitze im Baltikum. Frankfurt a/M 1980.

Tiberg, N.: Estlandssvenskarnas folkliga kultur. I. Ståndssamhället. Uppsala 1951.

VARFÖR INTE HEMVÄNDARDAGAR?

Apelkaviken mot Ristna udde, Aug. 1992 FOTO: FÖRFATTAREN

Året har gått fort sen vi förra gången – sommaren 91 – fick återse vår födelsebygd för första gången efter alla år.

Efter att ha varit på förnyat besök där i augusti i år och fått se de hus-

grunder där en gång våra hem stått och där våra föräldrar verkat, känns det känslösamt och väcker många tankar.

Nu har jag fått mer perspektiv på

livet där. Allt detta förfall med tomma byar utan levande människor som i forna tider. Det mest beklämmande är det gråa förfallet och alla förändringar i naturen och miljön i stort.

Det är nu 49 år sen vi lämnade Kolviks strand en sommarnatt. Nu kommer vi från Kiverby i Vippal och ser Kolvik som ändå inte är Kolvik med skötbodar och gården på slänten lite högre upp. Nej, det är kasern och regemente och vaktbyte vid vaktornet. Detta är skillnaden.

Enbuskar växer som förut längs stranden men det har blivit skog och vår hemmavik är borta, "siltingen" är borta där djuren betade det saftiga gröngräset. Här är nu en insjö men enligt våra sagesmän så har militären byggt upp en landningsplats för helikopter där och fyllt igen utloppet till havet. Det är möjligen också landhöjningen som bidragit till en del.

Ja det är många tankar vi får när vi talar med människorna där. Mycket varma dagar och fantastiskt fina solnedgångar över Apelkaviken får vi uppleva denna gång.

Vi får en vision – en dröm – om hur det återigen skulle kunna blomstra i detta underbara land.

Om att försöka göra dessa turer till barndomsbygden till årligen återkommande s k "hemvändardagar!" Det är förhoppningar som många människor nu hyser, både i Sverige och Estland.

Rita Norrman

Hans v. Rosen

HERRGÅRDARNA I NUCKÖ SOCKEN

Något om herrgårdarna och deras ägare i Nuckö socken strax före första världskriget och om förhållandena efter jordreformen 1919 – 1924.

Lyckholms mangårdsbyggnad 1930 FOTO: ERIC VON ROSEN, (ROCKELSTAD).

1913 fanns i Nuckö förutom prästgården 9 herrgårdar (Rittergüter, estn rüütlimõisad = frälsegårdar). Av dessa låg Birkas, Bysholm, Lyckholm, Pasklep och Skåtanäs på halvön och Dirslätt. Klottarp, Rickul samt Sutlep i Eyland. I översikten har även medtagits Nyby och Salk, som visserligen ligger i Niglas socken, men vilkas byar ibland har räknats till Nuckö. Gårdarnas storlek framgår av sammanställningen, som bygger på uppgifter i *Baltische Adressbücher* (1913). Även bondgårdarnas areal finns med. Med undantag av de s k sjättedelsgårdarna bör dock vid denna tidpunkt det stora flertalet ha varit friköpt. Bortses från Rickul, som med god marginal kom upp i estländsk normalstorlek, kan övriga anses vara mindre eller rentav små. Eftersom Klottarp och Sutlep också ägdes av Taubes på Rickul, innehade de mer än hälften av den till herrgårdarna hörande arealen. Men även på halvön hade en koncentration ägt rum, eftersom dödsboet efter Rudolf v. Ungern-Sternberg förutom Birkas även ägde Bysholm och Skåtanäs, som tillsammans hade en areal om 1019 ha. Arvingarna bodde emellertid i Ukraina och gårdarna var utarrenderade till

en est, Karl Trumann, som själv ägde ett s k lantställe, Leediküla, i Niglas socken, som 1872 hade avstyckats från Klottarp (Naaber 1981). Också Pasklep tillhörde ett dödsbo (efter Aleksander Frischmann). Även Frischmann hade ursprungligen varit est, men hans efterlevande höll sig till den lilla tyska minoriteten om 32 personer. Ytterligare en arrendator fanns, nämligen Ruderström på Dirslätt, som arrenderade gården av Sacks bryggeri. En ättling lär bo kvar där även i våra dagar. Lyckholm, slutligen, ägdes av min farfar Woldemar v. Rosen.

Hur var nu livet på gårdarna vid denna tidpunkt? Jämfört med villkoren för det stora flertalet bönder, lantarbetare och hantverkare var man naturligtvis mycket välbärgad, men jämfört med förhållandena i mellersta och östra Estland, i Livland, Kurland, Ryssland, Tyskland och Skandinavien var de ekonomiska resurserna inte alls märkvardiga. Undantaget var som sagt Rickul. Här fanns en jordbruksutbildad förvaltare, man ägde hus i Reval, där man bodde under vintrarna och bekvämt kunde ordna med barnens skolgång och man reste en del. Även en bil med chaufför

fanns. Varken i Pasklep eller i Lyckholm hade man råd med något liknande. I Lyckholm hade farfar tagit banklån för att lösa ut övriga arvingar, när han som tjuugoåring fick överta gården. Som framgår av bevarade brev kunde betalningen av den årliga räntan vara ett problem. Även i Pasklep kan det ha funnits återverkningar efter köpet av gården 1875.

I detalj känner jag tyvärr endast till livet på Lyckholm, så som det har beskrivits för mig av den äldre generationen. Något fysiskt arbete gjordes inte av "herrskalet" med undantag av något hushålls- och trädgårdsarbete. Särskilt det senare låg min farmor varmt om hjärtat. Hon anlade bl a en ändamålsenligare fruktträdgård som ersättning för de fåtaliga och nergångna träden, som tidigare generationer hade planterat alldeles för nära mangårdsbyggnaden. Någon förvaltare fanns ej men väl en rättare och ibland en andre sådan i Kolnäs, som var utegård till Lyckholm. Farfar var själv ute på fälten från morgon till kväll och han var känd för sitt något bullriga sätt ("åskan går jämt, men blixten slår sällan ner"). Om han var väl eller illa ansedd, vill inte jag bedöma, men tre omständigheter går

ganska tydligt i hans favör: 1905, när främst upproriska fabriksarbetare från Reval skövlade eller brände 52 herrgårdar enbart i västra Estland (Wrangell 1967) och även i våra trakter en del hölador och hö- och bladvasstackar gick upp i rök, förblev allt lugnt i Lyckholm (Aman 1951); 1917/18 förklarade Viktor Kingisepp adeln för fredlös, varför mina fastrar gömdes hos ett par torparfamiljer, utan att gömstället blev känt och slutligen tilldelades farfar vid jordreformen av kommunen ett nybyggarställe trots att han inte var berättigad till ett sådant (han hade inte deltagit i kriget mot bolsjevikerna och kunde inte heller betraktas som lantarbetare). Hans brist på ekonomisk läggning kan emellertid ha stärkt hans ställning. Av princip sålde han nämligen spannmål billigare än de övriga herrgårdarna. Därför köpte exempelvis rickulbönderna helst sitt spannmål i Lyckholm. Typiskt för driften på Lyckholm var också att skörden av bladvass och hö på utemarkerna överläts som s k hälften- eller tredjedelsbruk ej enbart till de "egna" bönderna, utan även till övriga intressenter. Därigenom fick farfar ett ganska stort kontaktnät inom hela området. Till "herrskapspojknarnas" d v s min fars och hans brors uppgifter hörde det att under sommaren och under de första höstveckorna välja ut gårdens andel i skörden och övervaka att den fördes till respektive lada eller stackades på bestämda platser. Flickornas uppgift var förutom visst hushålls- och trädgårdsarbete att sköta de s k provmjölkningarna, där kornas avkastning mättes individuellt. Skolgången skedde dels hemma med hjälp av informator, vilket blev billigast, dels ordnades med inackordering hos släktingar och vänner. Något stadshushåll för hela familjen kunde det i alla fall inte bli tal om.

Tämligen goda men ganska speciella inkomster tycks prästen ha haft. Först och främst kom de från prästgårdens avkastning och från Gutånäs by. I mångas ögon liknade prästen därför godsägarna. Enligt Gernet (1911) fick han uppbära följande: förutom en mindre avgift (7,30 rubel för inlösta naturalier) 26 tunnor råg, 18 korn, 10,5 havre, 7 lass hö, 30 dt halm, 43,5 famnar brännved och 72 famnar ris. Dessutom var han berättigad till 155 kg smör, 1720 ägg, 106 ostar, en halv tunna strömming, en kvarts tunna torsk och 7 knippor flundror, 200 dagsverken under våren, 611 under sommaren, 200 under hösten och vart tredje år en ny arbetsvagn och ett nytt brunnsämbar. Böndernas arrendeavgift var 799 rubel årligen. Dessutom fick prästen 2 kopek

för varje dop, 10 för konfirmation, 0,5 för nattvard, 44 för vigsel, 23 kopek för en bondes, 19 för en bondhustrus, 15 för en drängs och 4 för ett barns jordfästning.

Efter oktoberrevolutionen lovade de estländska kommunisterna att stycka herrgårdarna och dela ut jorden till lantarbetare, torpare och småbönder. För att neutralisera propagandaverkan av detta löfte, ställde även den provisoriska borgerliga regeringen en genomgripande reform i utsikt. Till en början var det dock inte tänkt att den skulle gå lika långt som den kommunistiska. Bl a skulle ägarna behålla s k restgoods om 300 ha. Genom att den framstående vänstermannen Otto Strandmann blev jordbruksminister radikalerades dock reformförslaget. Den väpnade konflikten med Landeswehr och vissa rikstyska stridskrafter bidrog ytterligare till en skärpning. Det bör dock framhållas, att Estlands tyskbalter inte hade del i konflikten, utan att de hade bildat ett eget förband, som under beteckningen "Baltbataljonen" ingick i Estlands väpnade styrkor. Hur som helst, slutresultatet blev en fullständig expropriering av alla riddargods, som dock senast sedan 1783 hade varit privat egendom (Wrangell 1976). Därvid var det utan betydelse om gården innehades av en adelsman eller av annan person (även juridisk), av en tysk eller est. Som skäl återopades bl a den till innehavet av egendomarna knutna skyldigheten att delta i landets självförvaltning, som dock utövades endast av de till den i Estland immatrikulerade adeln hörande ägarna. Eftersom inga ersättningar utgick, var skyldigheten en ekonomisk belastning. Den tolkades dock som förmån för godsens innehavande och kunde då naturligtvis omprövas liksom även godsens status. Däremot berördes s k lantställen, som kunde vara väl så stora, ej av reformen, om deras innehavare inte samtidigt ägde en herrgård. I Nuckö socken fanns inga sådana, men i grannsocknen Niglas fanns tre, nämligen Hardu om netto 288 ha (bondgårdar 48 ha), Leediküla 142 ha (bondgårdar 342 ha) och Saunja 518 ha (bondgårdar 295 ha).

Kompensation för de exproprierade godsens utlovades visserligen, men preciserades långt senare och då i form av obligationer, som till en början inte gick att inlösa och vilkas värde ej heller överensstämde med egendomarnas verkliga värde. I boken om Estlands svenskar del 2 och del 4 hävdar såväl Edvin Lagman som Viktor Aman att ägarna behöll de centrala delarna av gårdarna. Så var emellertid fallet endast i Lettland, men in-

te Estland. Att det i verkligheten ändå blev så i många fall (hos oss i Lyckholm, Pasklep och Rickul) hade andra orsaker. I Lyckholm hade min farfar tilldelats ett mindre nybyggarställe med en hölada som enda byggnad. Detta ställe byttes efter några år mot gårdens centrala delar med de flesta byggnaderna. Detta s k centrum skulle till en början tilldelas en estnisk överste, som emellertid utkonkurrerades av en av mina morbröder med framstående frontmeritering (bl a förvärvad i det s k Landeswehrkriget). När farfar dog 1930, var han således åter ägare till Lyckholm eller åtminstone till de centrala resterna. Även min far, hans bror och ytterligare en morbror erhöll som deltagare i frihetskriget var sitt ställe. Dessa brukades dock av min far. Till saken hör att Lyckholms gods visserligen exproprierades redan 1919, men att min far efter demobiliseringen av kommunen fick arrendera det i fem år, tills Lyckholm slutligen parcellerades 1924. Eftersom konjunkturen var ganska gynnsam och arrendet litet, kunde han inte enbart lösa ut sina svågrar, utan därutöver köpa ytterligare ett ställe av en östkarelare, som tillsammans med min farbror hade tjänstgjort i det estniska kavalleriet och av naturliga skäl inte vågade åka hem. Lagfarten utfärdades dock i en fasters namn. Det sjunde stället, som skrevs på min mor, köptes först på 30-talet. F d anställdas rättigheter beträffande jordtilldelningen utnyttjades således inte (cf Aman, 1951).

Även om det drog ut på tiden med kompensationen, så bör i rättvisans namn framhållas, att även köpeskillingen, som de allra flesta innehavare av nybyggarställen fick erlægga till staten, var mycket blygsam. På de sämre jordarna var den c:a 30 ekr/ha och fick amorteras under en så lång tid som 55,5 år. Annuiteten bestod av 4% ränta, 1/2% amortering och 1/4% administrationskostnader – för ett ställe om 28,5 ha inte mera än 38 kronor och 96 cent. Större ekonomisk nytta hade staten av de värdefullare skogarna, som inte delades ut utan förblev under statlig förvaltning. Bl a skedde detta med Paskleps skog i Enby, med Rickuls skogar, med den lilla granskogsbiten mellan Birkas och Lyckholm samt med Lyckholms 75 ha barrskog i Rosta.

Jordreformens konsekvenser för de f d ägarna var mångskiftande. Helt indragna blev de Ungern-Sternbergska gårdarna, där även arrendatorn fick sluta, samt Klottarp, Sutlep och antagligen även Dirslätt. I Pasklep fick farmlidne Frischmanns dotter och måg ett nybyggarställe och del i

mangårdsbyggnaden. I Rickul hade den siste ägaren Gustaf v. Taube 1917 mördats av rödgårdister. Han efterträddes av mågen Alexander v. Barlöwen. Förutom gårdens centrum disponerade arvingarna några nybyggarställen. Antalet ställen samt villkoren, d v s om de hade köpts eller arrenderats, känner jag emellertid inte till. Och som ovan nämnts brukade min far i Lyckholm 6, de sista åren 7 parceller.

Hur anpassade sig nu de tre godsägarfamiljerna till de nya förhållandena? I Pasklep gjordes det fortfarande inget kroppsarbete, utan jordbruksysslorna överläts till en anställd, som även fick agera kusk, när man finåkte efter två hästar. Ändå talades om stora ekonomiska bekymmer, som ibland t o m lär ha äventyrat matförsörjningen. Men de bägge sönerna fick gå i skola i Reval och den ene fortsatte därefter på universitetet i Dorpat. Han var filolog och blev sedan läroverkslärare. I Rickul deltog familjen regelbundet i jordbruksarbeten vid vårbruket och vid skörden och mera sporadiskt även under övriga årstider. Även där fick sonen universitetsutbildning och blev likaså läroverkslärare. Dotterdottern gick i skola i Reval. I Lyckholm arbetade föräl-

drarna fysiskt under hela året – under vegetationsperioden ute på åkrarna och slättermarkerna och under vintern mest i ladugården. Även min bror och jag samt jämnåriga släktingar och kompisar fick hugga i, allt efter förmåga. Annars fanns de sista åren bara en helårsanställd karl, tre halvårsanställda ungdomar (en flicka och två grabbar) samt hjälp med mjölkningen morgon och kväll. Under dåtida förhållanden nästan utan mekanisering var denna arbetsstyrka naturligtvis i underkant, men ekonomin tillät ingen förstärkning. En korrekt bokföring av familjens arbetsinsats till marknadsmässig lön hade säkert gett "röda" siffror. Emellertid var detta ett förhållande som antagligen generellt gällde för de flesta brukningsenheter inom vår karga bygd. Trots allt arbete blev föräldrarna därför knappast förmögna (cf Aman, 1951). Förresten var driften mycket extensiv bl a med 20–25% av åkerarealen i helträda. Dessutom var Lyckholm nog den sista gården i Estland, som använde sig av dragoxar. Som följd därav blev arbetsdagarna långa från klockan 5 till klockan 20. Två pauser om sammanlagt tre timmar tilläts oxarna att idissla. De klarade sig med enkelt foder, bestående av

bladvass, halm och mindervärdigt hö, ett foder, som ingen större häst hade överlevt på. Allt värdefullare foder behövdes till mjölkorna. Naturligtvis hade det varit rationellare att anskaffa en traktor, men ränteutgifterna avskräckte. Emellertid var detta något medeltida brukningssätt okänsligare för skördekadorna än dagens intensiva, ofta övermekaniserade jordbruk. I alla fall knäcktes min far inte av 1932 års totala missväxt följd av ytterligare två klena säsonger. Även en lika ombytlig jordbrukspolitik som nuvarande svenska skulle ha klarats. Och vi hade säkert kunnat klara oss i framtiden också om den världspolitiska utvecklingen hade varit en annan.

På senhösten 1939 fick vi lämna Lyckholm. I mangårdsbyggnaden inkvarterades ett halvt batteri rödarmister. Av marken överlämnades 5 parceller till staten. I likhet med familjerna Taube/Barlöwen och Nocks flyttade vi till Tyskland. Resterande två parceller brukades fram till 1944 av mina morföräldrar och en moster, som valde att stanna i Estland. Morfar dog 1940 i Lyckholm, men mormor och moster, som den sista tiden var rödakorssyster i Rickul, kom i september 1944 till Sverige.

"Likesholms fru" får hjälp med stallgödselspridningen av åtminstone en av sönerna, nämligen av författaren till denna uppsats. Han skulle snart fylla 11 år (1936).

Arseni Barman från Kolnäs, alias Näs-Arseni, plöjer trädan 1936.

Herrgårdarna i Nuckö socken 1913

NAMN	STORLEK	BONDGÅRDARNAS AREAL (både de friköptas och arrendegårdarnas); ha	ÄGARE (sedan)
Birkas	369	245	Ungern-Sternberg (1798)
Bysholm	322	365	Ungern-Sternberg (omkr. 1850)
Lyckholm	1400	960	Rosen (1773)
Pasklep	1862	2450	Frischmann (1875)
Skåtanäs	328	304	Ungern-Sternberg (1879)
Dirslätt	192	–	Sacks bryggeri (1901)
Rickul	4029	2029	Taube (1704)
Klottarp	859	699	Taube (1853)
Sutlep	1047	945	Taube (1834)
Prästgården	296	560	

Granngårdar i Niglas socken

Nyby	2400	522	Luhaär *)
Salk	465	565	Schnakenburg (1911)

*) Bör nog skrivas med ää och är säkert est. Även Riesenkampff på Oru, som ursprungligen hette Ott, var av estniskt ursprung och antagligen även Mäeberg på Seljaküla. Lebedev på Kirimäe var nog av rysk härstamning och Mirsalis på Taipal av lettisk.

LITTERATUR

Aman, V. På Nuckö. I: Tiberg, N. Estlandssvenskarnas folkliga kultur. I. Ståndssamhället. Skr.utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. 25. Uppsala 1951.

Baltische Adressbücher. Bd.3. Estland. 1913.

En bok om Estlands svenskar. 2 och 4.

Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner 1964 resp. 1992. RBSP

Gernet, A.v. Die evangelisch-lutherischen Gemeinden Russlands. IV. Der estländische Konsistorialbezirk. 1911.

Naaber, V. Eesti ala möisade nimestik. Eesti Raamat Tallinn 1981.

Wrangell, W. Baron v. Die Estländische Ritterschaft ihre Ritterschaftshauptmänner und Landräte. Limburg/Lahn 1967.

Forna tiders båtbygge på Nargö och annorstädes

av Erik Schmidt

(forts. från föregående nr.)

Från intresset när det gällde seglens utseende i forna tider var steget inte långt till nyfikenhet om gångna tiders båtbyggande. Att man tog sig över vatten med hjälp av hopsurrade trädstammar och urholkade kanoter är allmänt vedertaget. Men hur bar man sig åt, när man gav sig i kast med byggandet av verkliga båtar?

Inom detta område har vår kännedom vidgats väsentligt tack vare fornfynd och modern marin arkeologi. Jag har visserligen inte själv haft tillfälle att dyka på något gammalt vrak, men har trots detta upplevt den hisnande känsla som griper en när man på havsbotten finner romerska amforor eller fenikiska ankarstockar av tenn som legat där i omkring tvåtusen år.

Det mest sällsynta fyndet jag gjort är en potta, en tung, stabil pjäs av blyglaserat lergods. Till formen påminde den om en mycket stor uppochnervänd hög hatt och skiljde sig alltså väsentligt från de nattkärl av porslin eller emaljerad plåt som i min barndom stod under sängen och som togs fram när vägen till hemlighuset – som på nargömål hade det grekiskt klingande namnet 'peltikon' – under vinterstormarna hade snöat igen. Den var försedd med två handtag, hade en 8 cm bred, plan kant att sitta på och var minst dubbelt så hög som en vanlig potta, vilket gjorde att den på alla sätt var ändamålsenligare, sittriktigare och bekvämare.

Då den tidens besättningsmän med all säkerhet fick sitta på huk över relingen, har vi här att göra med en statussymbol som var avsedd för förmögna passagerare eller för kaptenens privata bruk, vilka sålunda diskret kunde utträta sina naturbehov utan att behöva utsättas för de andra ombordvarandes besvärande blickar.

Att det var en högst sällsynt pjäs bekräftas av det faktum, att man ur Medelhavet plockat upp amforor i tusental, medan jag, förutom min egen potta, endast har kännedom om ytterligare endast ett liknande fynd.

Ett vrakfynd vid den turkiska kus-

ten, som daterats till omkr år 625 f Kr, alltså tusentalet år före vikingaskeppens tillkomst, ger oss en intressant inblick i forna tiders båtbyggeri. Visserligen rör det sig här om skrovet av en större farkost, men man kan anta att byggnadssättet var snarlikt, även när det gällde mindre båtar.

Borden i detta skrov hade inte formats av långa böjda bräder utan av

relativt korta trästycken som fått sin böjda form genom uthugning av en trädstam. Dessa stycken var satta kant i kant och sammanfogade med hjälp av infällda träplintar. Som en följd av bordläggningens virkets ringa längd var man tvungen att förstärka skroven med tätt liggande spant, vilket resulterade i tunga och förhållandevis klumpiga farkoster.

Man räknar med att vid ett sådant förfaringssätt omkring 80% av virket gått till spillo. En så pass slösaktig metod möjliggjordes genom obegränsad tillgång av alepptall och billig arbetskraft i form av slavar. Några århundraden senare, vid tiden för Kristi födelse, hade man hunnit med att skövla skogarna, och man var tvungen att hushålla bättre med det till buds stående virket. Man började bygga farkoster, där de övre borden bestod av plankor som man fått genom att på längden klyva stockarna, en me-

tod som man så småningom kom att genomgående använda sig av.

I Egyptiska Museet i Kairo finns flera båtskrov, som är byggda på det ovan beskrivna sättet, av korta, sammanfogade trästycken. De har närmast formen av förlängda ekor, och saknar köl och akterspegel. Man är benägen att tro, att detta var det allmänt vedertagna byggnadssättet, tills

T.v. Amforafynd på 30 meters djup.
FOTO: ERIK SCHMIDT

Amforan tas upp. FOTO: ERIK SCHMIDT

man står vid en av de två, vid Keops-pyramiden i Giza funna båtarna som byggdes för 4600 år sedan. De är över 40 meter långa och har bordläggning av långa, tunna, böjda bräder. Särskilt virket i de tunna panelerna som var sammanfogade till ett däckshus ger intryck av att vara sågat virke. Men gravmålningarna från den Femte Dynastien visar tydligt, hur hantverkarna sitter grensle på en stock och med hjälp av träklubbor

driver in kilarna för att klyva stocken på längden. Det synes inte vara någon måtta på de forntida egyptiska hantverkarnas skicklighet, och kan man acceptera, att de med hjälp av träkilar som svällde när de fuktades, kunde bryta loss de långsmala obeliskerna i stenbrottet i Aswan, så torde det knappast ha berett dem några större svårigheter att klyva stockar av cederträ från Libanon, så att de fick både plank och bräder...

4500 år senare använde man sig på Nargö av samma metod för att klyva stockar, tills sågarna togs i bruk någon gång under 1800-talets senare hälft. Vid den tiden lade man kluvna stockar över jordgolven, och likaledes hade man kluvna stockar som inbertak.

För båtbygge klövs en stock flera gånger, varigenom man fick fram tunnare virke som sedan bilades till lagom tjocklek med speciella timmerbilar vars ena sida var flat och därigenom underlättade huggandet av en jämn, slät yta, som sedan fick sin slutliga avputsning med den s k "oxhyvel".

Detta är i sig självt anmärkningsvärt, med tanke på att metoden att såga bräder ur en stock, som var fäst på två höga bockar – eller över en i marken speciellt för ändamålet grävd djup, avlång grop, har varit känd sedan romartiden.

Från min barndom minns jag tydligt hur det gick till när man sågade båtbräder. En rakväxt, kvistfri stock barkades och märktes på så sätt, att ett snöre, som svärtats genom att dras mot en förkolnad gren, spändes fast mot stockens båda ändar. När man så lyfte upp det spända snöret på mitten och sedan släppte det, smällde det till emot stocken och efterlämnade en prydlig svart linje. Därefter upprepades samma procedur tills man hade fått nödvändigt antal parallella märklinjer på stockens två motsatta sidor. Avståndet mellan linjerna angav brädernas tjocklek.

Stocken lyftes därefter upp på två bockar, som var såpass höga, att en man kunde stå upprätt under stocken, vars ena ände fästes stadigt vid en av bockarna under det att den andra ändan tilläts vila löst på den andra bocken, som vid behov kunde flyttas i stockens längdriktning när man hunnit tillräckligt långt med sågandet. Brädsågens nedre handtag var löstagbart, så att sågklingan när som helst kunde skjutas in i den redan uppsågade skåran.

Så satte man igång med sågandet. En man balanserade barfota uppe på stocken och såg noga till, att sågen

följde markeringen. Den som drog i sågen underifrån såg även han till, att bräderna blev jämntjocka. Dag ut och dag in minns jag dem stående där ömsom lyftande armarna mot himlen som för att nedkalla gudarnas välsignelse, för att i nästa ögonblick vördsamtt buga sig för den lilla högen sågspån. Nu finner jag en viss likhet mellan dessa i oändlighet upprepade rörelser och de schablonmässiga målningarna i Egyptens kungagravar. För en grabb, som ännu inte fått sina första långbyxor framstod brädsågningen som ett oöverträffat artisteri.

Själva båtbyggandet påbörjades genom att man sträckte kölen. Denna var alltid omsorgsfull formad ur en granstam med kraftig rot, som blev förstävans nedre del. Akterstaven, som var rak på segelbåtarna, men som på motorbåtarna fick en svag S-form förstärktes i sin fästpunkt mot kölen medelst ett knä, uthuggen ur en gren som vuxit i vinkel. På Nargö använde man sig vid båtbygge inte av skalmodeller eller mallar, annat än en kort plankstump som fästes vinkelrätt på kölen, och vars uppgift var att ge

de lägsta borden den rätta spridningen utåt. För resten var det ögonmått, erfarenhet och känsla, som blev avgörande för skrovets form.

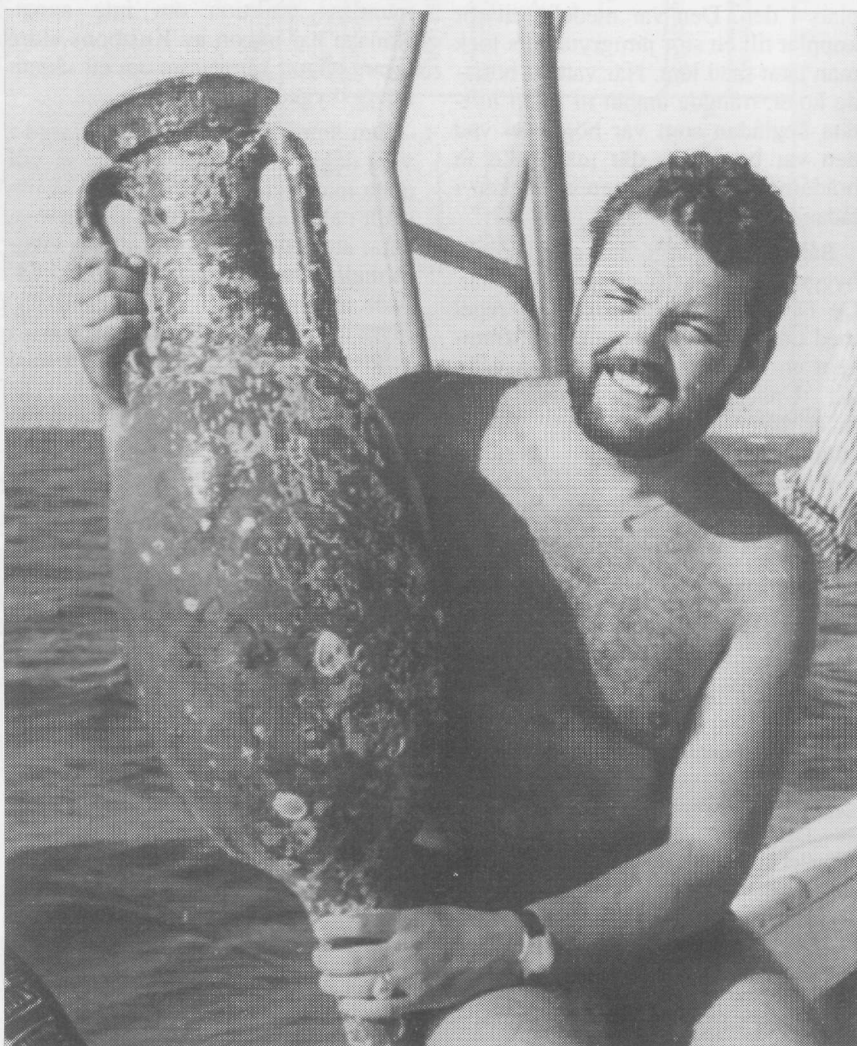
När bräderna torkat under några veckor, hyvlades de släta med oxhyveln, en kraftig hyvel med dubbla handtag, hanterad av två man som satt på brädan på hyvelbänken, vända emot varandra.

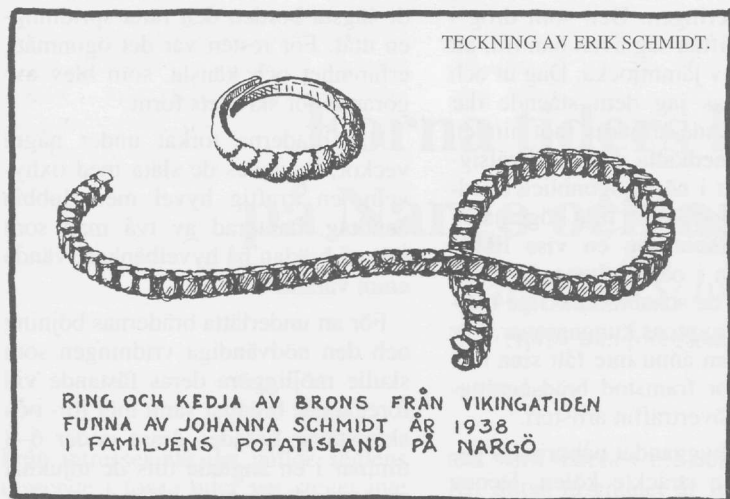
För att underlätta brädernas böjning och den nödvändiga vridningen som skulle möjliggöra deras fästande vid föregående brädpar samt mot för- och akterstavar basades dessa under 6–8 timmar i en ånglåda tills de mjuknat så pass, att de med hjälp av tvingar kunde passas in i sitt rätta läge, där de spikasdes fast med platt, galvaniserad båtspik. Borden fästes parvis, och det var noga med att varje brädpar fick exakt samma utformning, då skrovet annars riskerade att bli osymmetriskt som på gondolerna i Venedig, vilket hade haft ett synnerligen negativt inflytande på seglingsegenskaperna.

När alla borden satt på plats, förstärktes skrovet med spanten "vräng-

Förf. år 1958 med 2.000-årig romersk amfora.

FOTO: ERIK SCHMIDT

ena" som var uthuggna ur krokiga trädgrenar – utom i ekorna, som hade spant av kluvna, böjda slonor av gran eller en. Relingarna utformades med hjälp av en fyrkantig böjd slana på insidan, och en halvrund avbärarlist på utsidan. Under vattenlinjen fästes på vardera sidan ett s k "drag", en sorts mede, vars uppgift var att skydda bottenbräderna när båten drogs upp på land.

Ånglådan var hopspikad av bräder och så lång, att det längsta virket fick plats i den. Den var medelst ett rör kopplat till en stor järngryta vars lock man tätat med lera. När vattnet började koka, trängde ångan in i den lufttäta ånglådan som var högre än vad den var bred, och där man ställt in bräderna på högkant genom luckan i lådans ena ände.

Båtarna på Nargö var alltid klinkbyggda, dvs med överlappande nåtar. De färdiga skroven ströks som regel med trätjära och fick som regel framgent en ny strykning med tjära varje vår. Under 1930-talet började man måla båtarna med oljefärg. Fiskebåtarna på Nargö hade en längd av 7–8 meter och en livslängd där de stod oskyddade på stranden i ur och skur,

sommar som vinter, av omkring 15 år.

Att man någonsin på Nargö skulle ha byggt större fartyg, t ex segelskutor känner jag inte till. Historikern Heino Gustavsson i Tallinn skriver dock under rubriken "Terra Feminarum" i "Kalender 1979" att man i Södra byn brukade bygga fartyg för kustfart. Den sista av dessa, galeasen "Svea" sjösattes på våren 1914. Ett fartygsbygge av sådan kaliber synes ha varit en så pass viktig tilldragelse, att den skulle ha lämnat spår i vår muntliga tradition om inte annat. Kanske har någon av Kustbons äldre läsare någon kännedom om ett sådant fartygsbygge?

Om hamnförhållandena på Nargö i våra dagar var i sämsta laget, så vill detta inte säga, att det har varit så illa ställt i alla tider. Tvärtom, så kan man anta, att det fordom skar djupa vikar in mellan stenreven och erbjöd skyddade ankrings- och landningsplatser. Flera nargöbor har för prof. Per Wieselgren redogjort för den stenpir med närliggande fatygsrester som de själva besökt vid Steinmalmin, ca 1 km från den nuvarande strandkanten. Hur kan detta vara möjligt?

Det hela verkar inte alls otroligt när

man tar två viktiga faktorer, landhöjningen och uppdämningen med i beräkningarna. Nargö är ju, geologiskt sett, en mycket sen företeelse, då ön enligt uppgift började höja sig över havsytan först för ca 7000 år sedan. Man räknar med en genomsnittlig landhöjning av omkr 30 cm per århundrade = 3 meter per 1000 år. Landhöjningen var säkert större i början, efter att trycket från inlands-isen lättat, men i stort sett stämmer det ganska bra. Under 7000 år skulle det motsvara 21 meter, vilket är ganska nära, då öns högsta punkt nu ligger 27 m ö h.

De lägre liggande landområdena mellan de i nord-sydlig riktning liggande reven låg alltså länge under vatten, t ex de för oss kända Bis Sleton mellan Kvärnkarel och Vallkarel och Kabelsleton mellan Vallkarel och Kabelkarel (karel är det nargösvenska ordet för rev). Bis Sleton möter havet där strandlinjen utgör landgräns för Bis Hamnen. Denna strandlinje flyttar sig utåt ca 30 meter per århundrade. Man kan dock lugnt utgå ifrån, att denna uppdämning skett mycket snabbare i en djupt inskuren vik än i dagens relativt grunda bukt, där en stor del av det material som förs in under stormarna kan antas åka ut igen. Flygsand kan tidigare ha varit ytterligare en bidragande orsak till en snabb utfyllnad av vikarna. Stora delar av öns östra sida består av praktiska sanddyner, likaså de mitt på ön befintliga Ståora Bårgena. När det på de högre liggande markområdena finns gott om grus och sten i alla storlekar, är stenarna mycket sällsynta på Bis och Kabel Sletona, ett tecken på att det rör sig om igenslämmade vikar, och jag kan livligt föreställa mig den syn som mötte ögat när vikingarna för 1000 år sedan i sina långskepp seglade in runt Vallkarel, halade sina råsegel och landade vid den grus- och rullstensås på vars krön mitt barndomshem stod.

Omkring 50 meter norr om bopningshuset låg vårt potatisland tvärs över grusåsens krön. Där fann min mor år 1938 en för vikingatiden typisk ring och en bit av en egendomligt formad kedja, båda av brons. Tyvärr har båda kommit bort under evakueringar, flykter och flyttningar. Jag har under långa perioder varit borta hemifrån och kan därför inte ange någon tidpunkt för när man först saknade de gamla smyckena. Jag kommer emellertid mycket väl ihåg deras utseende, och har därför ur minnet gjort vidstående teckning, som ett påtagligt bevis på, att vikingar en gång i tiden stigit i land på min barndoms ö.

Rågökapellens Minnesfond.

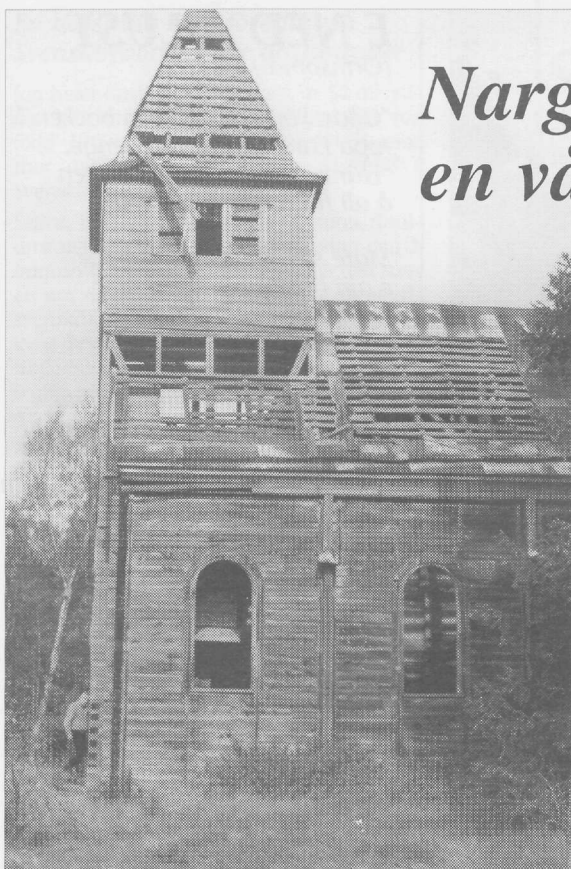
Den 3.2.1992 bildades Rågökapellens Minnesfond. Syftet med fonden är restaurering av kapellruinerna på Rågöarna samt bevarande av dessa som minnesmärken över våra fäder och deras kyrkliga liv där. Detta inbegriper även att i möjlig mån iordningställa det som återstår av kyrkogårdarna.

Den som lämnar bidrag till fonden och önskar avsätta sitt bidrag speciellt för kapellet och kyrkogården på antingen Stora eller Lilla Rågö skall ange detta på inbetalningsblanketten.

Under sommaren 1992 påbörjades ett visst uppröjningsarbete vid kapellet och kyrkogården på Stora Rågö genom arbetsinsats av en grupp frivilliga.

Bidrag mottages tacksamt till Rågökapellens Minnesfond, postgiro 28 98 18–7.

Arnold Lindgren

Nargö en vårdag

Kapellet på Nargö, som det såg ut hösten 1991.

FOTO: FÖRFATTAREN

Att besöka Nargö är inte lätt. Fastän Estland nu är en självständig stat finns rysk militär kvar på en hel del platser, däribland Nargö.

Med kontakter och mutor blev vi, tre personer från Sverige och några Tallinnbor, lovade att kanske kunna göra ett besök på ön.

På morgonen den 23 maj åker vi till militärhamnen i Tallinn och står vid grinden och hoppas. Efter en timme får vi klartecken och går ombord på den ryska militärbåten. Med oss följer områdeschefen och en engelsktalande militärperson, speciellt utsänd för oss från Sverige.

Det är en vacker vårdag och sjöturen till östra hamnen tar 45 min. Här möts vi av kommandanten, som för vår förflyttning ställt en lastbil med förare till förfogande. Det smalspåriga tåget fungerar ej då reservdelar saknas.

På ojämn väg förs vi till mitten av det som en gång var Södra byn. Vi försöker orientera oss med hjälp av husgrunder och igenfallna källare. Vi har minnesbilder från förr och räknar ut att här var mitt hem och där var Lasos. Här borde finnas lämningar efter skorstenar och ugnar, men inte en tegelsten går att finna. Det växer gräs överallt och enstaka träd finns på Bissleton. Vi får se upp med de gamla gårdsbrunnarna. De var stensatta och är nu meterdjupa håll.

Vi börjar vår promenad mot väster och stannar på Smitts bakkan. Här står den stora tallen, som länge var lotsutkik. Av Smitts hus återstår endast en murken brädhög.

Vi fortsätter och ser snart kapellet som var färdigbyggt 1938 då det invigdes. Det står där utan fasadbräder in- och utvändigt. Golvet är uppbrutet. Plåttaket är delvis borta. Den tåmrade stommen är ändå i bra skick. Ett gott hantverk gjordes av våra förfäder.

Vi vandrar vidare och går mot gravgården eller kyrkogården som vi sa på Holman. Här är igenvuxet. Det är inte lätt att se var den börjar eller

slutar. Några järnkors är provisoriskt uppresta och någon har varit här och städad, men det går inte att dölja förstörelsen. Våra avlidna begravdes med vigselringar och dessa har lockat till gravplundring.

Så bryter vi upp och börjar gå mot nästa by som är Lillängen. Då blir vi tillsagda att vända. Vi frågar om anledningen och får besked att där är inte röjt från minor. Nedstämda och besvikna går vi tillbaka utmed stranden förbi Vallbergena (den gamla fästningen) och sätter oss på strandvallen med vår medförda förtäring. Lastbilen kommer med vatten och muggar till den som önskar dricka. Vi sitter och ser ut över byhamnen, som fram till hösten 1943 var en livlig plats med många fiskebåtar. Nu finns här ingenting förutom resterna av två gamla bryggor, längst ut Långa bryggan, och längre in det, som vi kallade för Skansen, en stenlämning kanske från tiden då fästningen anlades. Där sitter vi och ser bilder hur det var en gång men återgår snart till verkligheten när det blir dags att klättra upp på flaket igen för återfärd till Estersido.

Vi åker genom ryss-byn med vita hus, höns, svin och nyfikna barn. På svinhuset sitter bräder från kyrkan. Gångvägarna är satta med tegel från våra skorstenar och ugnar. Kappellets takplåtar finns på uthusen. Ett bostadshus har en vacker liten verande med gamla fönster. Var har de suttit tidigare?

Lastbilen skumpar vidare mot hamnen. Tallskogen är som den alltid har varit men vad döljer den. Vad finns på norra delen av ön. Piren är förfallen och skrot ligger överallt. Rostiga minor finns i högar och i vattnet några vrak.

När kommer Nargö att bli som den var en gång?

Margit Rosen Norlin

Hornminor och skrot vid östra hamnen på Nargö, maj 1992.

FOTO: FÖRFATTAREN

På Sviby brygga 30/9 1992. Historiskt vaktombyte: Sveriges ambassadör kommer på besök samtidigt som den ryska vaktstyrkan lämnar Ormsö. På bilden fr.h. ambassadör Lars Grundberg, landshövding Andres Lipstok och Ormsö kommunalordf. Rudolf Kägu.

FOTO: LARS A. LINDSTRÖM

Händelser på Ormsö hösten 1992

Teater-föreställning i Kulturhuset i Hullo den 10 okt. 1992

"Ugala" teatern från "fastlandet" – Viljandi-Fellin – hade en föreställning med "Hullumeelne ja nunn" (Den dåraktige och nunnan).

Med sig till Ormsö hade teatersällskapet unga elever från dansstudion "Lavastaja" (-Iscensättare-). De förklarade efteråt att ön Ormsö har förtrollat resenärerna, som vill återvända nästa sommar.

JAKT

pågick aktivt under oktober månad. Antalet älgar och skogssvin lär överstiga antalet boende på ön.

BAGERIET

har efter sommaren återupptagit rörelsen i Hullo. Under tiden hämtade man bröd till Hullo-affären (vår gamla Kooperativa) från Hapsal. Sviby-boden öppnades igen i september.

Hugo Mickelin

Den 30 september 1992 besökte Sveriges ambassadör i Estland, Lars Grundberg, Ormsö. Med på resan var också landshövdingen i Läänemaa, Andres Lipstok.

Hösten 1991 inbjöds Lars Grundberg att besöka Ormsö för att få en presentation av Ormsö Hembygdsförening angående Ormsös historia.

Ormsö kommun med Rudolf Kägu och undertecknad som representanter mötte vid Sviby brygga med svenska flaggor, vilket uppskattades mycket, särskilt som den ryska ockupationsmakten lämnade ön efter 50 års ockupation.

Den ryska vaktstyrka som lämnade Ormsö – 20 man – gjorde inget större väsen av sig. Tyvärr fanns det ingen tidningsreporter på plats som kunde referera händelsen, såväl ambassadörsbesöket som ryssarnas uttåg.

Samtliga "gamla" ormsöbor hade inbjudits till Rump-Norenda där middag äts och Ormsös historia, sedan 1200-talet, föredrogs på estniska.

Ambassadör Lars Grundberg har redan lärt sig så mycket estniska att han ledigt kunde tillgodogöra sig innehållet i föredraget som tog drygt en timme och uppskattades av samtliga 30 närvarande. Efter ett kort besök i Kommunhuset, som dagen till ära hade kommunens nya flagga med vapen hissad, gick resan så åter med färjan till fastlandet.

Vid efterföljande diskussion visade det sig att Ormsös händelserika historia hade varit tämligen obekant för de flesta.

Ambassadören och landshövdingen fick varsin present, en plansch med historiska motiv från Ormsö under 750 år, komponerad av räbbyarkitekten Alfons Gjärdström.

Lars A. Lindström

E NED Å LUST

(Ormsömål)

"Gåan kommor no från bocken,"
ropa Lars från kåmas senge.
"Här näst me e hailbistocken
å all flåta från bis enge!"

Mare sa: "He som tu tarvar
e ain bast mä aitamälhar.
Om tu bastar å änt hlarvar,
bär ja vattn, få hail kälhar."

Snart såss loma kärest staina,
varma hav änt själva skrattn:
"Hitt går gutt ätt Larses flaina,"
tänk hans migg å bar varmt vattn.

Lonkatan som kärkekråka
äkt Lars kälk te basta dånna:
"Tänk, än ja just Mare råka!"
Mare sa: "Hitt e sja vånna!"

Mare hav ait krus flainvattn
gaimd å spard te hitt tillfälle.
Migga tänkt: "Får Lars å hattn,
blir n karskan opa hitt ställe."

Mare malhar, å hån ställdor
ute basta, å Lars väntar.
Fäggen ropar, nästan skälldor:
"Ja vill in!" man Mare fläntar:

"Än finns raik! Snart får du kaike
ner de hegst opa loan e basta.
Glaime änt bårt än tu ska maike
bå tin bain; he e opa kasta."

Hån boa Larses hail riggbaste:
"Nälhana tror ja änt tarvas."
Hån to kruse, ätterst kaste
fick visst Lars te bere harmas.

Han ränd ut mä aild e härta,
hån kond grall änt håld n fastan.
Han raiv sondor hail ni skårta.
Mare sa: "Tu e så hastan."

"Tatas vattn raiv å skinne!
Ja går alldor opp ur snioen!
Mare, hitt har ja e minne!
Tu har jaga me ätt skoer!"

Sven Ahlström

Bli medlem i

**SVENSKA ODLINGENS
NYA GENERATION,**

föreningen för dig med rötter i Estland.

För 60 kr får du SONG-häftet
fyra ggr/år och får delta i våra
evenemang. Pg 486 15 63-7.

REDAKTÖR: JÖRGEN HEDMAN

En hälsning från föreningen Svenskbybornas nye ordförande:

Jag heter Karl-Olof Hinas och är 52 år fyllda. Min far var Theodor Hinas som var född 1910 i Gammalsvenskbyn och min mor är Emma född Buskas år 1907 i Svenskbyn.

Sedan barnben har jag med mina föräldrar deltagit i vår årliga högtidsdag den 1 augusti i Roma, och alltid upplevt den som en stor släkträff, där alla pratade gammal-svenska "me kvartana". Ännu finns mycket kvar av gammalsvenskan hos mig, och jag underhåller den så gott jag kan med "te gå o gitts på gammalsvensk".

Är det inte underbart att detta sätt att tala svenska följt oss ända från Dagö-tiden? Vi svenskbybor har ju en fantastisk historia som är väl värd att lära sig mer om, att ta till sitt hjärta och väl bevara åt efterkommande släkten. Vi måste försöka hålla samman för att få prata om denna historia, tala vårt språk och odla vår gemenskap.

skap.

För fem år sedan hade man inte i sin vildeste fantasi kunnat tro att man skulle få komma till Dagö och se sina förfäders boplatser, eller Korsbaka, där de höll sin sista gudstjänst innan de lämnade hembygden. När detta första besök gjordes var det ett stort ögonblick för oss alla som var med. Vi kände historiens vingslag och inget öga var tomt.

Även att resa ner till Gammalsvensby för att se den plats där mina föräldrar föddes, är en dröm som jag hoppas skall gå i uppfyllelse inom en nära tid.

För att få till stånd dessa för oss svenskby-

bor så viktiga kontakter, har vi haft en ovärderlig hjälp av följande personer:

Jörgen Hedman, trägen forskare i svenskbybornas historia, Gunilla Linder, Sveriges Radio, och Urmäs Selirand, director vid Hiiu-maa Museum. Vi är dem stort tack skyldiga som öppnat dessa vägar till vår historia.

Vi är också mycket glada att ha fått kontakt med Svenska Odlingens vänner och Kustbon med red. *Thomas Lorentz* som hjälper oss att återknyta de gamla banden med andra sidan Östersjön.

Avslutningsvis vill jag uppmana alla svenskbybor: Låt oss avstå lite av vår prestige och bekvämlighet och arbeta för samhällshållning och gemenskap i Svenskbyföreningen, så att vi kan lämna över den goda släktkänslan till våra barn, den som har betytt så mycket för oss och våra förfäder.

Bästa hälsningar

Karl-Olof Hinas,
ORDF. I SVENSKBYFÖRENINGEN.

UKRAINA september 1992:

Under september månad gick en hjälptransport från Sverige ner via Polen till byn Zmejevka i Ukraina. Sändningen organiserades av Norra Kyrketorps församling i Skövde och dess kyrkoherde Kjell Knutas. Avsikten var att medföra och fördela kläder, skor, socker och annat till byinvånarna samt diverse materiel till det lokala sjukhuset. Trots att endast en av tre lastbilar verkligen kom iväg så lyckades transporten i de föresatser som arrangörerna hade tänkt.

Det har uppstått vissa spänningar mellan de cirka 3500 bybor av olika nationaliteter som finns här. Svenskar och tyskar å sin sida tycker att hjälpsändningar från Sverige är avsedda för dem enbart, medan ukrainarna i byn ställer krav på att alla skall få del av det som anländer. Denna gång fick byns svenskar inte några fördelar vid utdelandet. Det är viktigt att inte väcka ont blod hos något av lägren. Läget är så spänt att minsta lilla orsak skulle kunna orsaka våldshandlingar mellan olika nationaliteter. De 4320 kg socker som

Lutherhjälpen hade medsänt hade fördelats i form av 1 kg socker per byinvånare. Den rest som återstod fördelades mellan skolan, daghemmet och sjukhuset i byn. 200 kg avskildes för svenskar som bor utanför byn – den enda favör som beviljades svenskarna.

Den svensk-lutherska församlingen är nu etablerad med sina 130 medlemmar. Församlingens ordförande Johannes Malmas har emellertid en lista som omfattar 285 namn på svenskar och svenskättlingar i byn och dess närhet. Nu är den religiösa situationen minst sagt förvirrad, det finns fem-sex olika kyrkor som bedriver verksamhet i området. Mellan dessa råder nästan fullt krig.

Samtidigt med skövdeförsamlingens transport besöktes byn av journalisten Gunilla Martis-Linder från Sveriges Radio, gotlandsprästen Henning Herrmann som medförde nya kyrkklockor till den gamla svenska kyrkan i den f.d. Gammalsvenskby och till sist en delegation från Nordisk Östmission.

Det finns anledning att vara orolig för utvecklingen i Zmejevka, men mer om detta i kommande nummer av Kustbon.

Nyupptäckt källmaterial:

Redaktören av denna sida och informationschefen på Filminstitutet, Lars Åhlander, har under en tid jagat nytt källmaterial till underlag för en kommande ny bok om Gammalsvenskbyborna. Boken kommer ut under 1993. En mängd nyupptäckta handlingar har sensationellt och glädjande nog kommit fram under vårt sökande.

Här kan nämnas: en karta över Guvernementet Nyryssland från år 1790, där Schwedskaja finns utmärkt. Vidare omfattningsrika tyska Byrapporter från perioden 1941–43 från Gammalsvenskby och de tyska grannbyarna. Rapporten från Gammalsvenskby omfattar bl.a. en komplett folkräkningslängd med födelsedata över samtliga byinvånare från år 1942.

Det mest sensationella fyndet av alla är nog ändå en mantalslängd från 1781. Längden upptar de 967 dagösvenskar av båda könen, barn som vuxna, som Potemkins agent överste Sinelnikov fått att gå med på en utvandring. Denna längd är uppräddad efter mall av den förteckning som greve Stenbock lät upprädda över uppsagda husbönder 1779 och mallen är sedan densamma för den mantalslängd 1782–1795 som återfinns i den av Aleksander Loit och Nils Tiberg utgivna boken Gammalsvenskbydokument. Denna mantalslängd är den avgörande sista pusselbiten till kartläggningen över svenskbybornas härstamning.

JH

Resa till Gammalsvenskby

Gunilla Martis-Linder och Jörgen Hedman ordnar en resa för intresserade (först och främst svenskbybor) till Gammalsvenskby i Ukraina sommaren 1993.

Resan kommer att genomföras kring den 10/6 och en vecka framåt.

Resesättet blir troligtvis flyg till Kiev och buss därifrån till Gsvby.

Övernattning på hotell i Kiev och inkvartering i hem i Gsvby.

Prisuppgift är ännu ej i nulägen möjlig att uppe.

Intresserade ombedes förhandsanmäla sig skriftligt (ej bindande än) till:

Gunilla Martis-Linder, Karlaplan 11, 115 22 Stockholm.

Svenskbybor från Sverige och Ukraina samlade i kyrkan under svenskbydagen den första augusti 1992 vid Roma kyrka.

Det finns tre karaktäristiska torn på Understen; Sveriges näst högsta fyr, spaningstornet med sin snurrande radar och den ursprungliga fyren byggd år 1848.

Marianne Brus är fyrmästare på Sveriges enda civilt bemannade sjöbevakningsstation. Hon är anställd av sjöfartsverket men arbetar åt Marinen och SMHI.

– Echo Kilo Papa Quebec, Vogobalt 4. Sovjetisk torrlastare 34507 från Leningrad till Skelleftehamn.

Det går i en rasande fart när fyrmästare Marianne Brus rapporterar sina passerande fartyg till Marinens basstation på Muskö.

Vi sitter i spaningstornet på Understen, på gränsen mellan Ålands hav och Bottenhavet. Det vore fel att kalla detta Mariannes andra hem. Det är snarare hennes första.

Understen, västnordväst 8. Regn.

Natten är ännu ung. Vissa kallar detta hundvakten, men Marianne tycker att vaktpasset mellan klockan 1 och 5 på natten är det bästa.

–Stillheten, och att få se solen gå upp över Åland, det tröttnar man aldrig på, försäkrar hon.

Ja, det är en stilla natt. Ändå går vågorna höga, påpekar jag.

–Det är sjön som ligger kvar sedan igår, säger Marianne självklart.

Marianne avbryter sig själv, tittar i radarn och konstaterar att "ryssen" ligger i Sigurd Bertil Erik Adam 0215.

Hon skiftar obehindrat mellan det svenska och internationella alfabetet. Mellan båtarna i natten kan det bli en del tid till funderingar och betraktelser. Marianne medarbetar bland annat i Upsala Nya Tidning, där hon skriver

den återkommande kolumnen Rapport från Understen.

Vad kan vara bättre att göra på denna avskilda plats än att skriva, tänker jag.

Ljuset skiftar, molnen byter form och havet ändrar färg och riktning. Ständigt.

–Nu regnar det över Väddö, säger Marianne, och pekar mot fallstrimmorna i sydväst.

Havet mellan oss och fastlandet blir blåsvart, regnmolnen tornar upp sig och måsarna står still i luften över Käringen, Junkar'n och Abborr'n. Fågglarna avtecknar sig nästan självlysande mot himlen.

Snart regnar det även här.

Varje skär och kobbe kring Understen har sitt eget namn.

Abborr'n har fått sitt namn av att dess

silhuett har formen av en abborrygg. Marianne berättar att det finns sillgrisslor där, ringmärkta från Stora Karlsö, och fortsätter;

–Förr fångade man säl i Norrskrubban – en djup och smal vik på öns norrsida. Idag finns ingen säl här. Däremot finns det gott om dem vid Märket längre upp i Kvarken.

Det finns ingen anledning att tvivla på vad Marianne Brus berättar. Hon vet vad hon talar om.

Hennes pappa, Harald Carlsson, jobbade som fyrbiträde här under 20- och 30-talen. Mitt i detta arbete föddes Marianne. Hon bodde sedan här sina första sex år, innan pappan började arbeta på fyrskeppet Västra Banken.

Ett par decennier senare gifte hon sig med Ernst Brus från Odensholm utanför Estland – en mytomspunnen svenskbygd med hästhovspår efter Sleipner i berget.

–Det finns de som tror att Brus är ett taget namn från denna plats med sitt ständiga brus av vind och hav. Men det är i själva verket ett estniskt gårdsnamn, förklarar Marianne.

Marianne och Ernst bosatte sig till en början på Singö. När så Ernst blev erbjuden platsen som vinterbiträde på Understen, tackade han ja.

–Jag tvekade nog i början men hemkänslan kom snabbt tillbaka, minns Marianne. Sedan var de här under tio år tills fyren automatiserades. Detta var 1966. Två år senare avbemanna-

des Understen.

1970 utvidgades militärens hemlighetsmakeri på Understen. De sprängde ut berggrum och upprättade landstigningsförbud.

Det var omkring 30 man som arbetade med detta, och de behövde bland annat någon som lagade mat. Marianne tillfrågades och på den vägen blev det...

–Jag arbetade som kocka åt Marinen här under tre och ett halvt år, berättar hon.

Under tiden förhandlade marinen med sjöfartsverket om att återuppta bemanningen på platsen. Man ville ha kontroll över de fartyg som passerade mellan Understen och Märket upp i Bottenhavet.

Och vem var bättre lämpad för detta än Marianne Brus. Sjöbevakningsstationen blev bemannad 1975 och två år senare var Marianne anställd av sjöfartsverket med uppgifter åt SMHI och Marinen.

Understen är fortfarande i hög grad en "Restricted area", och det finns frågor som Marianne inte kan svara på...

På väggen bakom sig har hon, med sitt speciella sinne för humor, satt upp en skylt med texten; "Mitt jobb är så hemligt att inte ens jag vet vad jag gör".

Ett är dock säkert; Här vore inte hälften så gemytligt med en man i uniform som med denna kvinna i jeans och rutig skjorta.

–Det är jättebra jobb men med en

Även den biträdande fyrmästaren här är en kvinna. Hon heter Gerd Thörnkvist och var tidigare telegrafist på sjön. De har hamnat på samma plats i ett traditionellt mansdominerat yrke.

I tanken befinner sig emellertid Marianne i helt andra farvatten.

–Just nu läser jag allt jag kommer över om Varjagerna – de nordiska vikingarna som härjade i österled. De intresserar mig mycket.

Röde Orm är också en fantastisk bok, tillägger hon och fäster drömskt blicken på horisontlinjen.

De är alltid tre stycke som arbetar tillsammans här ute. Man löser av varandra i fyratimmarspass i spanings-tornet under två veckor, och är därefter lediga lika länge.

I sommar ska hon fixa till vinden i sin stuga, och i vävstolen sitter en 12-skaftsväv till en duk.

Hon odlar också ett litet trädgårdsland i den knappa jord som fraktades till denna granitklippa i småbåtar i början av seklet. Förr grävde hon i den tillsammans med sorkarna.

–Katten Svartman bryr sig inte om ej-drama som ruvar i klippskrevorna. Sorkarna har däremot tagit slut, tillfogar fyrmästaren utan saknad.

Rabros, en sydgående torrlastare från Ungern, ropar upp på radion. Den är på väg från Raumo i Finland till Bremen.

–Hämtar troligen papper, tänker Marianne högt. Hon avslutar alla kontakter med orden "God vakt". Ibland kan hon se i kikaren hur sovjetiska fartyg på väg hemåt har svenska bilar på däck, som besättningen köpt.

–Att ha en Volvo eller Saab i Sovjet smäller nog högt, resonerar hon. Samtidigt passerar den svenska kusttankern Arctic 1 norrut i natten. Det dova mullret hörs flera kilometer över vattnet.

Det är många band som löper samman för Marianne här på Understen, och anknytningen till sjö och hav är allestädes närvarande.

Yngsta sonen, Kalle, har numera samma arbete som hon har. Det var förresten hans flickväs, Agneta Eklunds, mormors morfar som 1860 byggde den stuga som nu är Mariannes...

Hennes moster har länge varit tillsyningsman på scouternas Vässarö och äldsta sonen, Olle, har varit yrkesfiskare i Grisslehamn.

–Förra sommaren flyttade han till Blekinge på grund av de dåliga fångsterna här, berättar Marianne.

Klockan är 02.00. Det är dags att rapportera väder till Berga. Marianne går ut på balkongen kring spanings-tornet, bedömer molnhöjden och gissar rätt på vindstyrkan innan hon titat på mätaren;

Mariannes lilla stuga ligger på öns västsida med ständig solnedgång över Singöskärgården. I stugans vindflöjel står släkt-namnet från Odensholm utanför Estland.

T.v: Släktbanden löper samman på Understen. Mariannes son, Kalle, arbetar numera på sjöbevakningsstationen. Hans flickvän heter Agneta Eklund. Det var hennes mormors morfar, Jan Abrahamsson, som 1860 byggde stugan åt sig som senare skulle bli Mariannes.

ovanligt krånglig anställningsform, tycker fyrmästaren.

–SMHI betalar heller ingenting för våra väderrapporter klockan 2, 5, 8 och 11 dygnet runt. De vill få oss att känna det som en ära att springa ut och observera väder samtidigt som någon annan på andra sidan jorden, säger Marianne och ler milt och mångtydigt.

Hur som helst. Cirkeln är sluten och Marianne är tillbaka där hon började sina dagar – nu som fyrmästare.

– 7–8 meter, eller 14–15 knop, som hon hellre uttrycker det. Jag hinner också lära mig lite om väderspådöm under den korta tid jag fått Marinens tillåtelse att vara här.

De flesta man frågat hade nog föredragit att arbeta här dagtid och om sommaren. Marianne arbetar, som sagt, helst om natten och dessutom under riktigt hårda vintrar.

–Det är roligt att följa de svenska och finska isbrytarnas radiokommunikation när de sätter upp sina konvojer, tycker Marianne.

Hon minns den svenska statsisbrytaren Atles hälsning till sin finska kollega när de skildes inför sommaren; "Jag önskar dig en kort skön sommar och en tidig kall vinter".

Timmarna går, kaffet håller mig vaken och fartyg av alla nationaliteter möts i gryningen. Marianne känner igen en del av kaptenerna efter alla sina år på Understen.

När jag nästa dag, efter ett par timmars sömn, ska lämna Understen följer Svartman med mig ner till bryggan.

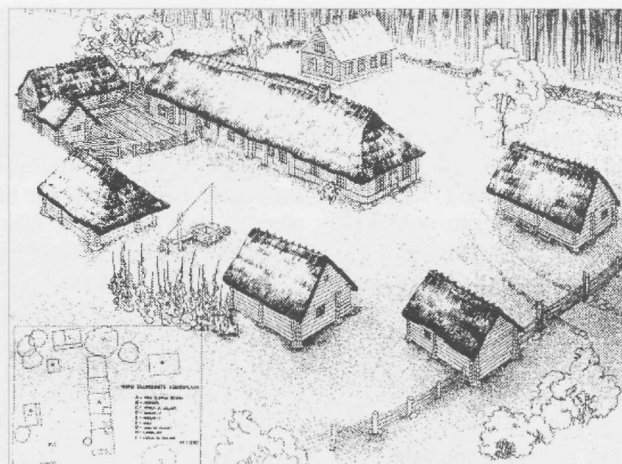
Vi väntar ett par minuter med att lägga ut för att inte skrämja sjöfågelfamiljen som simmar vid Käringen. Dånar därefter genom dimman in mot Singö med Olle Granath, inflyttad sjöbuse från Ormöen.

Väl hemma sätter jag på radions sjörapport klockan tio i tio;

–Understen västnordväst 8, regn, förkunnar man.

Plötsligt har det fått en ny innebörd.

TEXT OCH FOTO:
Olle Anderstam

Ritning över befintliga byggnader på Kors-gården på Runö.

UPPROP

om insamling för återuppbyggande av Kors-gården på Runö.

På Runö finns numera rester kvar endast av en enda av de karaktäristiska mangårdsbyggnaderna med månghundraåriga anor, och det är ytterst värdefullt att den gamla byggnadskulturen inte helt utplånas.

Berörda myndigheter i Estland – Länsstyrelsen och Muséet på Ösel – som också ombesörjt att gården blivit kulturminnesmärkt, är nu beredda att bygga upp gården igen. De står för all material, ritningar och detaljsskisser finns, likaså en ansvarig byggmästare, som är villig att åta sig arbetet. De gamla ägarna har donerat mangårdsbyggnaden med tillhörande uthus och tomt till Muséet på Ösel.

Kontanta medel är det emellertid stor brist på, och eftersom det är av största vikt att arbetet snarast kommer igång, har styrelsen för Runöbornas Förening beslutat igångsätta en insamling för ändamålet.

Låt oss göra det till en hederssak att föra detta projekt i hamn och därmed bidra till bevarandet av en kultur som annars går förlorad.

Sätt in Ditt bidrag på postgirokonto 68 69 94–5, Runöbornas Förening, och märk talongen "Kors-gården".

För Runöbornas Förening

Henrik Melin Thomas Lorentz

ORDFÖRANDE ÄLDERMAN

Ett genombrott i handeln Estland – Sverige

1942 flydde mina föräldrar Axel Peedu och Ella Ribon i höststormen från Enby och nådde så Sverige efter några svåra dygn på Östersjön.

Nästan 50 år efter den händelsen, julen 1991, satt vi och pratade om svunna tider. Då kom Estland, nyss självständigt, på tal. I och med att jag blivit min egen, efter ett mångårigt internationellt affärsliv, så kände vi alla för att få igång långsiktiga samarbeten mellan Estland och Sverige.

Genom närstående kontakter som jag hade, skulle vi vilja kontinuerligt köpa färsk grönsaker, ca 10–15 ton/vecka från Estland. Vi visste att man redan för något år sedan hade levererat grönsaker till Sverige. Vi tog kontakt med Jordbruksministeriet i Tallinn. Vi kom mycket långt med våra kontakter. Vi kom överens om att leveranserna kunde starta under våren 1992, men av flera skäl kunde

esterna inte fullfölja sina åtaganden. Det tyngst vägande skälet var att olja till uppvärmning av växthusen saknades eller blev för dyr.

Vi hade även andra kontakter på ministernivå. Det kom då fram, att man under ett flertal år från estnisk sida hade försökt sälja till Sverige den välkända vodkan VIRU VALGE – men utan framgång. Vi lovade nu att göra ett helhjärtat försök att lansera produkten i Sverige. Estnisk sprit hade mellan första och andra världskriget i grannländerna haft namn om sig att vara av god kvalitet.

Det gick bra. Till allas vår glädje finns från och med den 5 oktober 1992 VIRU VALGE i samtliga Systembolagets butiker.

Vi började alltså med grönsaker – men det blev vodka. Grönsaker ligger trots allt inte långt från vete, råg och

korn, som VIRU VALGE är tillverkad av.

Vi arbetar nu vidare med att skapa flera samarbetsavtal inom andra områden.

- ✕ Textilier
- ✕ Träindustri
- ✕ Jordbruksprodukter
- ✕ Kemikalier

Vår affärsidé är att skapa långsiktiga och stabila samarbetsprojekt med partners i Estland. Vi tror, att vi genom detta arbetssätt kan skapa en bra plattform för en sund utveckling av handelsutbytet mellan Estland och Sverige. Som vi ser det, så måste Estland, för att skapa ett överskott i handeln med sina grannländer, försöka utveckla och lansera de produkter som de redan nu är framgångsrika på.

Hans A. Peedu

Kristian Rosen under arbetet med boken och utställningen på Roslagsmuseet.

FOTO: MARGIT ROSEN NORLIN

För fyra år sedan startade projektet Invandrar-Sverige initierat av Statens kulturråd i samarbete med Nordiska Museet. Olika former av invandring från andra världskriget fram till i dag skulle belysas och dokumenteras av landets museer.

Ett av de 15 delprojekt som kom till stånd var det om estlandssvenskarna i Roslagen på Roslagsmuseet i Norrtälje. Samtidigt projekterades jag för att utföra dokumentationsarbetet som sammanlagt kom att ta omkring nio månader i anspråk, fördelat över en fyra-års period.

Som utgångspunkt hade jag mina tidigare kunskaper i ämnet men det var framförallt genom ytterligare intervjuer med estlandssvenskar i Roslagen som materialet tog form. Jag intervjuade ett 20-tal estlandssvenskar, de flesta i åldersgruppen 60–90 år.

Tidigare samtal med Roslagsestlandssvenskar och den studiecirkel i estlandssvenskarnas historia som ingick i dokumentationen, berikade också materialet.

Dessa intervjuer och samtal var en trivsamt del av arbetet som tog mig ut i Roslagens skärgård och in i estlandssvenska hem på Gräsö, Singö, Arholma, Björkö, Vätö med flera platser.

I viss mån använde jag också arkivmaterial från Riksarkivet främst vad det gällde fiskar- och jordbrukskolonisationen i Roslagen. Intervjuer med några rikssvenskar med kännedom om estlandssvenskt liv i Roslagen kom också att ingå i studien, bl a vill

ESTLANDSSVENSKARNA SOM KOM TILL ROSLAGEN

Några ord om ett dokumentationsprojekt på Roslagsmuseet.

jag nämna f.d. riksdagsmannen Erik Grebäck som bidrog med värdefull kunskap. Erik Grebäck arbetade på 1940-talet för Arbetsmarknadskommissionen. Han kom därmed att spela en stor roll i kolonisationen av estlandssvenskar i Roslagen.

Efter att ha bearbetat intervjuerna återbesökte jag några av de intervjuade och samlade då även in fotografier samt information om dessa. Det kom att bli totalt ca 330 fotografier som Roslagsmuseets fotograf producerade. Dessa finns nu arkiverade där för framtiden.

Med utgångspunkt från bl.a. intervjuerna tillkom sedan den skriftliga dokumentationen som nu finns i tryck – Estlandssvenskarna som kom till Roslagen (1992). Skriften är en sammanställning av vad jag kom fram till men framförallt är den en beskrivande skildring där en stor del består av estlandssvenskarnas egna utsagor.

Det sista momentet av dokumentationsprojektet var själva utställningsarbetet. Inför detta hade vi samlat in omkring 200 föremål som en estlands-

svensk familj tagit med sig vid flykten i egen båt över Östersjön. De flesta föremålen arrangerades i form av en flyktpackning som bl.a. bestod av värdesaker, dokument, fotografier, porslin, linne, kläder, filtar, fiskeutrustning, verktyg, symaskin och matsäck.

För övrigt gjordes utställningen på skärmar (i form av böcker) för att kunna fungera som vandringsutställning och därmed också kunna visas för en större publik.

Det vi ville lyfta fram i skärmutställningen var framförallt estlandssvenskarnas bosättningsplatser och arbetslivet i Roslagen. Dessutom ville vi berätta något om deras historia i Estland, uppbrottet och lite om dagens situation.

Utställningen kan ses på Roslagsmuseet fram till den 5 mars 1993 och sedan kommer den att vandra runt i Roslagen. En mindre del av utställningsmaterialet kommer också att ingå i Nordiska Museets samlade invandrar-utställning som öppnar i början av 1993.

Kristina Rosen

Notis till Kustbon

Roslagsmuseet i Norrtälje visar en utställning om

ESTLANDSSVENSKARNA SOM KOM TILL ROSLAGEN

Utställningen pågår från den 17 oktober 1992 till den 5 mars 1993.

Öppet tisd. – torsd. 12–16

Telefon 0176-11630

RESOR TILL RICKUL

Även sommaren 1993 går det bra att bo i Bergsby, Rickul.

Fr.o.m. v 23 t.o.m. v 31.

Pris: 750:- plus 50:- i anmälningsavgift. Inkvartering, mat och transport Tallinn–Bergsby t.o.r.

Egen bil går bra att ta med.

Kostnad för båtresa Sthlm–Tallinn tillkommer.

Förfrågan och bokning hos Agnes C. Tel: 08/720 75 01.

Utdrag ur Ivar Bomans dagboksanteckningar

23 juni – 22 juli 1992.

23.6

Thea (min maka) och jag infann oss vid 11-tiden på Estlands ambassad, Storgatan 38, Stockholm för att ansöka om visum för en månads vistelse i Estland, dit vi väntades ankomma med SAS-flyg i morgon em. Konsulatet var stängt, det visade sig vara en för oss okänd helgdag i Estland (praxis är att ambassader och konsulat håller stängt när det är helgdagar i respektive ambassads/konsulats hemland). Men vi hade tur! Ambassaden var öppen för valdeltagare pga folkomröstningen den 28 juni om Estlands nya konstitution.

En snäll kontorist handlade prompt våra ärenden och fem minuter senare mot kr 120/st glänste visum i våra svenska pass.

Vid 14-tiden besöker vi min far, Karl (f 1904), som en gång i tiden precis som hans far Adam och mor Tio, varit aktiv i svenska S:t Mikael's församlingen i Tallinn – min far som kyrkorådets siste ordförande vid den svenska folkspillrans uppbrott från Estland. Far bor på Stiftelsen Stora Sköndals Sjukhem, är bunden vid rullstol och har svårt att kommunicera med omvärlden men vi får kontakt ibland. Vi tar med honom i stolen till Drevviken, den vackra sjön intill.

25.6

Vid vår ankomst igår till Tallinns flygterminal hade vi där tillväxlat oss alldeles nya, ovikta estniska kronor-sedlar (man bör innan växling kontrollera växlingsställets kommissionsavgift som i regel var 1,5% – 2% av inväxlat belopp).

Nu köpte vi månadskort till Tallinns bussar och spårvagnar. Kostnad (obs! jag anger alla priser i svenska kronor omräknade för enkelhetens skull från 2 ekr = 1 skr) för pensionär eller mor med tre barn kr 1, kr 4 för fullvuxna övriga. En estnisk pensionär får 100 kr/månad att livnära sig av trots att den minimala levnadsstandarden beräknats till kr 111/mån. Den högsta lönen lär landets premiärminister ha: kr 800/mån! Dessutom betalas inkomstskatt! När valutareformen genomfördes i lördags (20 juni) fick landets befolkning maximalt inväxla 1.500 rubel mot 150 kr! Folk

har helt enkelt inte pengar att köpa annat än bröd och bristvaran mjölk men ingen tycks svälta, alla lär på ett eller annat sätt sedan årtal ha skaffat sig kontakter på landet eller odlar själva efter bästa förmåga och tillgång – speciellt potatis.

30.6

Vi besöker f.d. svenska kyrkan på Rüttiligatan. Ett 50-tal vitklädda karateövare tränar för fullt i den en gång för helt andra ändamål avsedda stora salen. Det svenska kungaparets besök här den 22 april i år har synbarligen inte ännu ändrat de rutiner, som för oss är förödmjukande kvarlevor av stalinismens helgerån.

2.7

En ca 4 kg tung bisvärm har landat på väggen vid stora ingången till ett hyreshus där min kusin, Andres Mandre (generalsekreterare i det estniska socialdemokratiska partiet) bor, intill Kadriorgs park. TV direktsänder denna unika händelse och på gränsen till handgemäng uppstår då fyra män var för sig vill fånga svärmen. Enligt sägen blir nu huset och dess innevanare lyckliga tack vare dessa bin.

7.7

Mottagning i klubbhuset å tennisstadion med namnet Dynamix (föret Dynamo) för Tallinns tennisspelande diplomatkår. Dynamix behöver sponsorer ty det statliga understödet under sovjettiden finns inte mer sedan Estland blev självständigt den 6 september 1991. Underhåll av 15 utomhus- och två inomhusbanor kostar mycket pengar. Thea och jag är också bjudna och bland diplomaterna har vi äran och nöjet att få en pratstund med Sveriges ambassadör Lars Grundberg, som vänligen frågade om jag vill bli medlem i svenska S:t Mikael's församling i Tallinn, vilket jag givetvis på stående fot accepterade och ambassadören lovade till församlingens ordförande i kyrkorådet, Toomas Lilienberg, överlämna mitt namn och adress. Tala om god service! Skam till sägandes, visste jag inte att sedan ett beslut i Tallinn den 11 mars 1990 den svenska S:t Mikael's församlingen åter är livaktig med gudstjänster i

Sutlepkapellet (ligger inom Friluftsmuséet utanför Tallinn). Vänskapslänk är S:t Mikael's församlingen i Vårby, Stockholm. (Sedermera tillskrev jag Lilienberg och reserverade fyra platser till återinvigningen av kyrkan på Rüttiligatan. När denna nu blir av...)

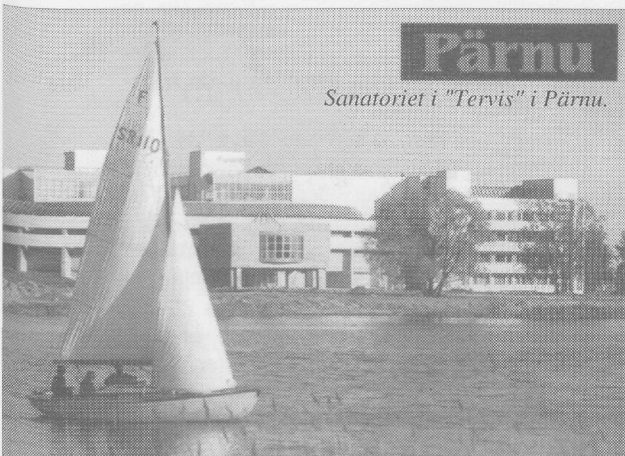
8.7

Vi åker expressbuss, 2 timmar, från Tallinn till Pärnu. Ändhållplats på Malmögatan! Vi är här för att i första hand inspektera sanatoriet Tervis (hälsa) och då speciellt avdelningen för gyttjebad, alldeles nybyggd, att öppnas för kunder om en månad. (*Sanatorium är den estniska benämningen för sjukhus. Red. anm.*)

Chefen och konstruktören för sjukhuskomplexet överläkaren Leonhard Vernik, informerar oss, att utlänningar är välkomna till behandlingar på 22 dagar. Kostnad för inkvartering på sjukhuset, mat och vård kr 140/dygn d v s 3.080 för 22 dagars kur. Vill man enbart hyra rum i hotelavdelningen, är kostnaden kr 110 per person i tvåbäddsrum utan mat. Alla rum har balkong och havsutsikt, bad eller duschrumb, en del har telefon, även enrummare och "lyxrum" finnes. Installationerna i gyttjebadsanläggningen är av finskt och tjeckiskt ursprung. Sanatoriet innehåller bl a teatersal, som används även för konserter, bibliotek, danssal, biograflokal, sportkomplex med tennis- volleyboll, och basketplaner, en restaurang, två kaféer. Sanatoriets huvudbyggnader är sinnrikt sammanlänkade med varandra genom korridorer i glas och man behöver sålunda aldrig gå utomhus för att nå det man vill inom sanatorieanläggningen. Allt glänser, hallarna är stora och luftiga med palmer här och var. (*Adr: Sanatorium Tervis, Seedri tänav 6, EE-3600 Pärnu, tfn 43 936, fax 42 103.*)

Staden Pärnu tycker vi om! Lugn rytm på gågatorna, vackra hus, rikligt med varor i butikerna och till betydligt lägre priser än i Tallinn, vackra parker t ex vid Tallinna Värav (Tallinnporten) med stor friluftarena för konserter. Vacker havsbadstrand med inbjudande sand – många badar men aktar sig noga för att svälja vattnet ty

det är inte tillräckligt rent, tivolianläggning i drift vid stranden, speciella strandområden för nakenbadande kvinnor och män. Vi föll pladask för idyllen Pärnu med dess ca 50.000 innevånare. Vid 20-tiden tar vi expressbuss till Ösel. Vi stannar två dygn i hotellavdelningen på Kuressaare sanatorium.

Sanatoriet i "Tervis" i Pärnu.

12.7

Vi bevistar högmässa med nattvardsgång i Tallinns Pühavaimu kirik (Helige Andens kyrka) – högtidligt och fint.

15.7

Infinner mig kl 09.00 till sammanträde på Sjöfartstyrelsen. Jag träffar fem personer med rådgivaren i utrikes affärer, dipl. ing. Heino Jaakula i spetsen. Ett av de största problemen är bristen på kaptener och lotsar av estnisk härkomst till ca 400 fartyg under estnisk flagg. Enligt lag måste alla estniska kaptener och lotsar fr.o.m. 1 januari 1994 vara estniska medborgare. Det finns fortfarande estlandssvenska och estniska sjökaptener verksamma utomlands. Alla som är födda som estniska medborgare senast 16 juni 1940, är ju automatiskt (oavsett ev. nytt medborgarskap i annat land) estniska medborgare.

Herr Jaakula insisterar på, att jag borde träffa generaldirektören Tanel Nurmetalo, chef för ESTMA (Estonian Maritime Agency Ltd), som sysslar med internationell spedition, befraktning och skeppsagentur och kl 16.00 infinner jag mig på ESTMAs kontor alldeles framför Estline-terminalen. Kontoret med flera stora rum, nya fina möbler och datorskrämar på borden är nog det snyggaste kontor jag sett. Ca 35 anställda, start för ca två år sedan. Herr Nurmetalo berättar att ESTMA är skeppsagenter för följande passagerar- och kryssningslinjer: Cunard Line, Hapag Lloyd, Salén Lindblad, Sally Line, Silja Line samt många fler. ESTMA vill utveckla

verksamheten i södra Europa och gärna då med mitt bostadsland, Portugal. Vid månadsskiftet kommande oktober/november skall vi tillsammans i ca 2 veckor på plats i Portugal se, vad göras kan.

17.7

Vi bilar till Alfred Adelmans stuga i Höbring. Ingen öppnar när jag knackar på dörren. Därför gör jag som vid några tidigare besök – jag går runt stughörnet vid entrédörren och knackar på fönster nummer två i ordningen och ropar högt "Alfred Adelman". Så hörs några gutturala ljud, Adelman öppnar dörren och sedan dröjer det inte länge förrän "den siste mohikanen", som han kallar sig, bjuder på härliga rökta flundror och hembryggt öl. Det är alltid intressant att besöka honom, att få prata noka – svenska och få ta del

av hans underfundiga humor som jag tror är det estlandssvenska kulturarvet i originalutgåva. Sedan står besök av Roosta och Hapsal i tur och på kvällen får vi i Tallinns närhet under förevisning av en stolt hemmansägare bese oändliga potatisodlingar. Överallt samma sak. Alla vi möter, som har potatisodlingar måste absolut förevisa oss dessa. Det är viktigt för potatisägarna – deras baskapital som utgör en sorts navelsträng till fortsatt liv – potatis. Byn heter Saue.

20.7

SK-737 skall med start 16.35 föra oss

till Stockholm. I bagagekontrollen blir vi stoppade och en yngre uniformerad tjänsteman befäller oss att tillsammans med allt vårt bagage inträda i ett angränsande rum och jag måste öppna allt bagage. Genomlysningsskärmen hade nämligen visat på en några decimeter lång tub, som innehöll en husritning på min fars hus i Roosta, ritad troligen i början av 1930-talet. Tjänstemannen menade, att dokument daterade under dåvarande Estlands frihetstid inte får utföras ur landet! Som tur var, hittades ingen datering, så jag slapp konfiskering och jag behövde ej klaga hos mannens överordnade. Därefter tyckte tjänstemannen, att mina två tennisracketar såg alldeles för dyra ut för att utföras ty han utgick från, att dessa inköpts i Estland. Han godtog dock min förklaring, att dylika racketar inte finns att köpa i Estland!

21.7

För att slippa "visum-krångel" till Estland i fortsättningen, besökte Thea och jag i dag Estlands ambassad i Stockholm och ansökte om estniska pass; vi är ju ändå estniska medborgare av födsel. Dessutom hade både ambassadör Lars Grundberg och ambassadör Margus Laidre bekräftat, att de svenska pensionerna inte på något vis berörs om man ansöker om estniskt pass. Samma förhållande med dubbelt medborgarskap gäller t ex i Australien. Passet gäller 10 år och ca 1 1/2 månad behövs för dess färdigställande.

22.7

Flyg tillbaka till hemmet i Portugal!

UPPROP

Estland behöver egna kaptener och lotsar

I estland råder enorm brist på sjökaptener och lotsar med estnisk härkomst – ca tio kaptener finnas – ca 400 fartyg är redan registrerade under estnisk flagg.

Alla utanför Estland boende kaptener/lotsar (dvs alla, som den 16 juni 1940 var estniska medborgare eller alla, vars far eller farfar osv då var estnisk medborgare) ombedes hjälpa Estland i denna svåra situation. Akut behov finns också för utländsk hjälp till utbildning av kaptener och lotsar på estniska eller engelska språket. Den 31 januari 1992 blev Estland medlemsland nr 136 i IMO (International Maritime Organization).

Närmare uppgifter erhålles av Estniska Sjöfartsverket (National Maritime Board), generaldirektören kapten Tarmo Ojamets och eller rådgivaren i utrikes affärer dipl. ing. Heino Jaakula.

Adress: Eesti Veeteede Amet, Viru 9, EE-0100 Tallinn, Estland. Tel. (0142) 44 30 03, fax (0142) 44 85 56.

Ivar Boman

ESTLAND

i går

Under pågående krig deklarerade Estland sin självständighet den 24 februari 1918.

Den förberedande församlingen – Asutav Kogu – hade sin sammankomst den 23 april 1919 och godkände den 8 maj 1919 den första Estniska regeringen med Otto Strandman som regeringschef. I den första regeringen ingick estlandssvensken *Hans Pöhl*. Den 2 februari 1920 undertecknades i Tartu/Dorpat fredsfördraget mellan Sovjet och Estland och Sovjet erkände Estlands suveränitet. Trots detta erkännande "för eviga tider" började hotfulla toner höras strax därefter. Kommunistpartiet gjorde ett kupp försök i gryningen den 1 december 1924, då inhemska och sovjetiska kommunister gjorde revolt försök men misslyckades.

Republiken Estland bildades under ytterst svåra betingelser. En ny grundlag antogs den 15 juni 1920. Den var demokratisk. Stadsöverhuvud saknades. Dennes funktioner övertogs av den av Riigikogu (Riksdagen) valde regeringschefen, med ti-

teln riksäldeste.

Ny grundlag trädde i kraft den 1 januari 1934.

Alltsedan 1918/1919 hade Estland flera "återkommande" regeringar med varierande regeringschefer.

Först den 23 april 1938 fick Estland sin första president, *Konstantin Päts*, som tidigare i flera omgångar varit riksäldeste. Päts utövade sin verksamhet till den 23 juli 1940. Han arresterades den 30 juli och fördes till Sovjetunionen. För några år sedan spårades hans grav "därborta" och numera vilar han under en stor gravsten på kyrkogården i Tallinn (Metsakalmistu).

Estland och Sovjet ingick 1929 ett handelsavtal och 1932 under tecknades en nonaggressionspakt, som förlängdes 1934 att gälla till 1945. Men så kom hösten 1939, då Sovjet tvingade Estland att upplåta öar och kustområden till militärbaser. Sommaren 1939 blev för Estland och dess invånare, inklusive estlandssvenskarna, den sista sommaren i frihet och fred på hemtorvan. Söndagen den 16 juni

1940 kom slutet för dåvarande republiken Estland.

Efter den 24 februari 1918, då Estlands självständighet proklamerades, har årligen firats Vabaduspäev (Frihetsdagen). I Estland fick man göra det sista gången den 24 februari 1940. Därefter var det förbjudet ända tills i fjol.

Estländarna i exil har årligen haft högtidssammankomster, i Stockholm och på andra platser/länder i anslutning till Frihetsdagen.

Årets Frihetsdag, den 74:e i ordningen, ägde rum den 22 februari i Folkets Hus i Stockholm. Nästkommande år infaller den 24 februari på en onsdag. Vilken veckodag dagen då firas – 75 årsdagen – blir känt längre fram.

Det är att beklaga att endast några få estlandssvenskar deltagit i dessa högtidssammankomster. Har manne pågående egendomsreform och iveren att återfå den fäderneärvda torvan inspirerat oss estlandssvenskar att ställa upp och vara med på nästkommande Frihetsdagsfirande?

i dag

VAL AV PRESIDENT

På sin första arbetsdag den 5 oktober 1992 valde Estlands Riigikogu – den nyvalda Riksdagen –

Lennart Meri till Estlands President.

Till valet i Estland den 20 september i år var fyra kandidater föreslagna. Valresultat: Lennart Meri fick 28,77%, Lagle Parek (kvinna) 3,85%, Arnold Rüütel 42,67% och Rein Taagepera (tidigare exilest i Kanada) 23,83%.

Då ingen av de fyra fick de lagenligt föreskrivna 50%, var det Riigikogu, som fick besluta.

Under tiden 19 – 25 oktober ordnades Baltisk Festival i Konserthuset i Stockholm.

Sveriges konung Carl XVI Gustaf och Estlands president Lennart Meri öppningstalade.

Som tidigare hade Meri med sig

"konsulten" Alar Olljum. Kanske att få Kustbons läsare vet att Alar John Rudolf Olljum (född 30 okt. 1959 i Vancouver) är son till flickan från Bergsby-Larsa i Rickul, *Irene Gunhild Dyrberg*. Makarna Irene och Rudolf Olljum flyttade från Sverige till Kanada på hösten 1950.

Alar Olljum har 1989–1990 studerat vid Stockholms Högskola och där efter bosatt sig i Estland.

RIIGIKOGU

Estlands nya Riksdag

fastställde den 7 oktober 1992 att den grundlagsenliga statsmakten åter är upprättad i Estland.

NY REGERING

Presidenten har utsett Mart Laar till regeringsbildare. Riigikogu kodkände Laar med 54 jaröster, 30 emot, 4 avstod. Regeringsbildaren har presenterat sitt regeringsprogram. Den viktiga

gaste uppgiften blir att se till att landets invånare ej skall få frysa eller hungra under den kommande vintern. Den estniska kronan skall stabiliseras och skapa grunden till en ekonomisk utveckling på sikt i Estland. Medborgarskapslagen skall ändras.

I slutet av oktober månad godtog president Lennart Meri ministerlistan som regeringsbildaren Mart Laar hade presenterat. Regeringen installerades vid en cerenomi i Riigikogu. I den nya regeringen ingår 14 ministrar, därav 2 Sverigeester, Hain Rebas, född 1943 i Tallinn, uppväxt och med skolutbildning i Göteborg utnämnd till försvarsminister och Madis Üürrike, född 1943 och med skolutbildning och tidigare verksamhet i Sverige. Han blev finansminister. Till energiminister utnämndes Arvo Niitenberg, född i Tallinn 1934. Han kom till Sverige 1944 och flyttade till Kanada 1949. Han är den ende från

föregående Tiit Vähi-regeringen som invalts i den nya regeringen. Rege-
ringschefen, **Mart Laar**, är född år
1960 i Viljandi (Fellin) och uppväxt i
Tallinn.

ESTNISKA PASS

tryckta i England har efter personlig
ansökan börjat delas ut här i Sverige,
på Estniska Ambassaden, Storgatan
38, Stockholm.

ESTNISKA GRÄNSFÖRSVARET

Försvarets nybildade musikkår har
som present från Svenska Armén fått
60 stycken musikinstrument.

Svenska Militärmusiksamfundets
årligen återkommande höstkonsert
avhölls i Armémuséet i Stockholm
den 25 oktober i år. På programmet
fanns bl.a. en estnisk marsch. "Estnis-
ka Krigsskolans marsch från år 1919"

Hugo Mickelin

Det gamla rådhuset i Reval. Foto från
1920-talet ur författarens samlingar.

ADVOKATFIRMA TENGVALL AB

ALLMÄN PRAKTIK
FAMILJERÄTT,

såsom testamenten, arvsfrågor, bodel-
ningar och äktenskapskillnader

AFFÄRSJURIDIK
FASTIGHETSTVISTER

Telefon (08) – 27 00 25

Centralvägen 12,
Solna centrum

OBS! Jag talar estniska –
ma räägin eesti keelt

Pia Tengvall – Raudsepp

RICKUL/NUCKÖ HEMBYGDSFÖRENING

Föreningen har nu tagit fram ett informationshäfte som sänts till alla
medlemmar och stödmedlemmar. Vi hoppas att detta skall underlätta
samarbetet inom föreningen.

Under hösten har byombud utsetts och samlats under ledning av vice
ordförande *Richard Gineman*.

BYOMBUDEN ÄR:

Bergsby: Ingrid von Sydow, John Westerman

Birkas: Ombud saknas

Enby: Gottfrid Seman

Gambyn: Benita Beckman

Gutanäs/Bisholm: Bertil Nyman

Haversved: Lennart Strömkvist

Höbring: Birger Blomberg, Gunnar Blomberg

Klottorp: Richard Gineman

Lyckholm/Hosby: Johannes Bombas

Norrby: Ethel Westerberg

Paj: Bertil Westerman

Pasklep: Helga Hellman, Alice Kullavee

Rickul: Herman Treiberg, Hjalmar Stenberg

Roslep: Ivar Brunberg, Einar Brunberg

Skatenäs: Manfred Nibon

Spithamn: Reinhold Schönberg, Arne Hallman

Sutlep: Sven Engbusk

Söderby/Lukslagge: Inga Ekman, Henrik Koinberg

Ölbäck: Birgit Brunberg, Erling Schönberg

Österby: Algot Brun

Byombuden har estniska datalistor som
innehåller namnen på de personer som
har begärt tillbaka egendom.

Många föreningsmedlemmar har
skänkt gåvor till enskilda, föreningar
m fl. i Noarootsi Kommun.

Per-Erik Fyhr

INFORMATIONSKOMMITTÉN

Kära Kustbon-prenumerant!

Som vanligt varje år följer det med som bilaga till denna Kustbon ett in-
betalningskort för erläggande av dels prenumerationsavgiften för tid-
skriften, dels medlemsavgiften i SOV. I det sammanhanget vill vi erinra
om följande:

- ☛ Inbetala vänligen avgifterna inom den stipulerade tiden. En påmin-
nelse om obetalda avgifter (de senaste åren har vi fått sända ut såda-
na till inte mindre än 10% av prenumeranterna), orsakar ju förening-
en extra kostnader.
- ☛ Prenumeranter i utlandet bör helst göra remittering till Svenska Od-
lingens Vänners bankförbindelser SE-banken, clearingnummer 5294,
kontonummer 29 368 51 eller Sparbanken Sverige, clearingnummer
8327-9, kontonummer 143 229 888.
- De prenumeranter, som önskar betala med check eller postremissväx-
el, ber vi inbetala ytterligare 70 kronor, vilket är den summa banker-
na tar för inlösen.
- ☛ Glöm inte skriva namn och adress på inbetalningskortet – Du måste
göra det själv, posten eller banken åtar sig inte denna service.

KUSTBONS EXPEDITION

SOV:s kyrkodag 1992

Efter gudstjänsten överlämnades kollekten till föreståndaren i svenska S:t Mikael församlingen i Tallinn Toomas Lilienberg, flankerad t.h. av Kullo Remme och Jutta Holst. FOTO: MARGIT ROSEN NORLIN

Sven Salin föreslog mycket tidigt detta verksamhetsår att SOV:s gudstjänst i Immanuelskyrkan skulle ägna särskild uppmärksamhet åt S:t Mikael församling i Tallinn. När han tog upp det som ett förslag på ett av SOV:s styrelsemöten i våras var det inte alls lika självklart som det verkade nu den 24 oktober. Då fanns det väl egentligen inget konkret hopp om att församlingen skulle få tillbaka sina lokaler. Men efter det svenska kungaparets besök i Estland i våras har allt skett mycket snabbt och till årsskiftet lämnar idrottsföreningen Kalev lokalerna och eldsjälarna i den svenska församlingen Toomas Lilienberg och Kullo Remme får ta över. Nu återstår emellertid ett nästan oöverstigligt arbete. Lokalerna behöver renoveras efter 50 år som träningslokal. Sven Salins uppmaning till gudstjänstdeltagarna att vara generösa med kollekten hörsammades. Flickorna Lena och Eva Lorentz, som tog upp kollekten, fick sammanlagt 7.137 svenska kronor plus några estniska i bössorna.

Min mormors älsklingskusin och bästa vän Sigrid Abrahamsson (f Hilding 1903) är numera lite sparsmakad när det gäller att välja vilka evenemang hon låter sig lockas till. När jag ringde henne och ville att hon skulle komma med till SONG:s temadag den 6/9 var mitt starkaste argument att temat var Nargö. Till min stora glädje antog hon invitationen och det blev en trevlig dag både för Sigrid och för övriga deltagare. Margit Rosen-Norlin var arrangör och Nargöborna var i majoritet. När jag släppte av Sigrid vid Östra station för vidare färd med bussen till Vaxholm hade vi bestämt att nästa gång ses vi på SOV:s kyrkodag.

Sigrids pappa var kyrkvaktmästare

i den historiska S:t Mikaelskyrkan på Riddaregatan (Rüütli tänav) 19 i 40 år och familjen bodde i samma hus. Naturligtvis kändes det angeläget för Sigrid att komma till Immanuelskyrkan denna dag. Hon hoppades på att få träffa några gamla församlingsbor, men egentligen var det nog bara Rita Holmberg (f Rosen) som var där. Kanske kan Elmar Nyman också räknas bland dem?

Gudstjänsten var väl arrangerad med mycket sång och musik. Thomas Lorentz medverkade tillsammans med de båda dottrarna, iklädda Runödräkter, som även sjöng duett. Församlingen sjöng med främst i psalm 80:1 "Hur ljuvt det är att komma", som både Sigrid och Rita var väl förtrogna med, medan jag aldrig hört den förr. (Så är det med den nya generationen!) Marianne Sautermeister predikade och organist var en av Immanuelskyrkans egna musiker, Gabriella Sjöström.

Vid kyrkkaffet efteråt fick vi veta lite mer om kontakten mellan S:t Mikael församling i Vårby gård, Huddinge kommun, av kyrkoherde Marianne Sautermeister och hur det kom sig att de fick en vänförsamling med samma namn i Tallinn. Ett fantastiskt utbyte på kort tid. Ett vänförsamlingsavtal undertecknades i Allhelgonahelgen 1991. Gudstjänster har hållits i Sutleps kapell i Roca Mare i Tallinn och i grannförsamlingen Nõmme, vänort till Huddinge.

Kullo Remme berättade till sist om den skräckblandade förtjusning man nu känner och inbjöd till en tacksägelsegudstjänst redan den 15 november 1992 kl 12.00 i Tallinn.

Agneta Klitter,

dotterdotter till Hilda Söderholm (f Okerman), Spithamn.

Roosta Stugby i Rickul

Åter igen har ett år gått och Roosta har hävdats sig väl som turistort. Anläggningen har väl inte alltid varit bäst vad gäller service och andra tjänster, men vi kan enligt eget tycke skönja en klar förbättring, vad gäller service och bemötande av våra gäster.

Under lågsäsong pågår utbildningsverksamhet bland annat i språk, med kurser i svenska, engelska och tyska för all personal som kommer i kontakt med våra gäster.

De som besökte oss den gångna sommaren har säkert märkt den pågående utbyggnadsverksamheten. Ytterligare 10 stugor i olika storlekar står färdiga för våra gäster 1993.

Sammanlagt finns nu 32 stugor för uthyrning. Ett modernt biologiskt reningsverk har anskaffats, som ger oss möjlighet att installera vattentoaletter i 25 hus, på sikt i alla hus, reningsverket har kapacitet för detta. Vidare måste TV-mottagning och telefonförbindelser förbättras, så fort landets telenät moderniserats.

Så fort länet får råd, skall vägen från Rickull-ån till Roslep asfalteras, varvid även Roosta Stugby kan asfaltera sin infartsväg och vägarna inom området. Jag är rädd, att detta kommer att dröja några år, men måste förr eller senare göras.

Som alla vet är anläggningen öppen året runt, varför vi hälsar alla välkomna att besöka oss när som helst under året. Varför inte åka till Roosta på sin födelsedag, hålla konferenser, årsmöten, bridgemöten osv. Priserna är låga under vinterhalvåret, hör med oss.

Vi tackar Er alla som besökt oss under de gångna åren och önskar Er välkomna åter.

Priserna kommer inte att höjas 1993 heller. Frukost ingår.

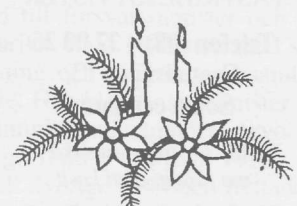
God Jul och Gott Nytt år

önskar

SWEDEST MOTEL GROUP

genom

Heino Tammerman

Foton från SOV:s hembygdsgdag den 29 augusti 1992

FOTOGRAF: SVEN SVÄRD

Ovan: Elmar Nyman harangerar Jörgen Hedman som årets kulturstipendiat och överlämnar stipendiet.

T.h: SONG:s ordförande Monica Ahlström informerar.

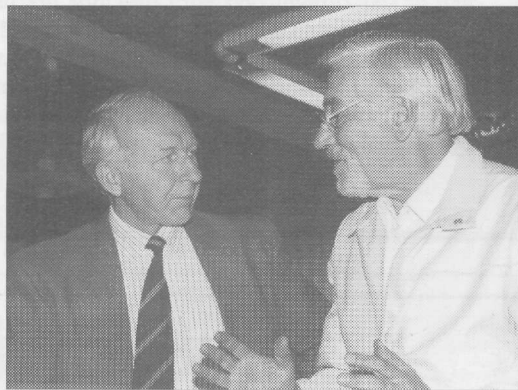
Nedan:

Vid bokbordet: i förgrunden fr.v. Agneta Klitter och Louise Guutman.

Ovan: Martina Enggrön sjunger sånger på rägömål, ackompanjerad av Hjalmar (t.v.) och Endel Enggrön.

Nedan: Sven Salin (t.v.) och Maido Limbak i sampråk.

Ervin-Johan Sedman framför hälsningar från Samfundet för Estlandssvensk Kultur i Estland.

Konferens på Ormsö den 16–18 oktober 1992.

Under tre dagar hade representanter från Dagö, Kihnu, Muhu, Rågöarna, Runö, Ösel, Vahase, Vilsandi, Ormsö, Pärnu, Haapsalu och Tallinn samlats till diskussion över ämnet: Har små öar en framtid? Inbjudare var Pärnu Antropologiska Förening med den kände filmmannen Mark Soosaar i spetsen.

Varje ös representant presenterade sina problem och önskemål för framtiden. Det var mycket lärorikt att få ta del av andras problem. Diskussionerna var mycket livliga och intresset för Ormsö var särskilt stort eftersom alla förväntade sig att Sverige skulle prioritera Ormsös återuppbyggnad. (Sverige och dess möjligheter är en dröm för alla som befattar sig med återuppbyggnad).

Som slutkommentar beslöts att konferensen skulle fortsätta på Muhu i början på december 1992. Därefter skulle en sammanfattning skickas till alla delegater och till Estlands nya regering.

Vid min återresa till Sverige besökte jag "Maa ehitus projekt" i Tallinn, där man visade en karta som begränsade bebyggandet på Ormsö enligt nuvarande bestämmelser. Undantagen från den gängse 200-metersgränsen från stranden var iritad med rödpenna, men jag blev lovad en färdig karta till våren 1993.

Som extra upplysning vill jag påpeka att projektering av Rälby by och fritidsområde pågår och är tänkt som ett pilotfall innan övriga byars planering kan börja. En viktig förutsättning är att respektive byalags verksamhet fungerar. Annars kommer de som inte har "alla resurser" att hamna på efterkälken. Därför anbefalles alla byalag till ökad aktivitet.

Under året har också inventeringen kommit igång, den fortsätter ett tag till med by-, gårds- och husinventering samt intervjuer med personer som har något att berätta.

Någon gång i april-maj 1993 kommer vi att lämna närmare information. Tid och plats i Kustbons vårnummer.

Från Sverige deltog Tomas Dreijer och Henrik Melin samt undertecknad.

Lars A. Lindström

Vi tar tacksamt emot lotterivinster!

Allt är välkommet och allra bäst blir det nog om du ger något som du gärna skulle vilja ha själv! Ett vackert handarbete, hemslöjd, en god bok, någon souvenir från Estlandsresan eller kanske något som du fått själv någon gång men inte har användning för, SOV hyr numera ett extra förråd för sitt boklager och andra

skrymmande saker. Därför finns nu bättre utrymme på vår expedition att ta emot gåvor som passar som lotterivinster på nästa års hembygdsdag eller andra träffar. Vi har öppet mån-tor 9–14. Välkommen. Närmaste T-banestation är S:t Eriksplan. Eller posta till Vikingagatan 25, 113 42 Stockholm.

Lotterierna är en värdefull inkomstkälla i vår kulturförening.

God Jul och Gott Nytt År

önskar Herbert Stahl, sammankallande i SOV:s organisationskommitté

NARGÖTRÄFF

Deltagande i Nargö-träffen: fr.v. Heino Jöesaar, Lia Grop, Vello Vililberg, Ester Silberberg, Rita Bertelson och Gulla Bertelson. FOTO: IVAR ROSEN.

Söndagen den 6 september träffades gamla och unga nargöbor i Kungsängens hembygdsgård. Närmare 70 personer hade samlats och som arrangör stod SONG. Programmet inleddes med tipspromenaden runt hembygdsgården och inomhus kunde vi ta del av en fotoutställning sammanställd av Margit Rosen Norlin. Ett

fyrtiotal fotografier från Nargö visades, de flesta insamlade från privatpersoner och med motiv från perioden 1900–1940. Dessa fotografier kommer att överlämnas till S.O.V. och arkiveras där. Som stark kontrast visades också nytagna fotografier från Nargö så som ön ser ut i dag – öde strandbilder och vyer över det

som en gång var Storbyn. Margit som besökt Nargö vid två tillfällen på 1990-talet berättade om sina besök på ön i ett föredrag som också handlade om Nargöns historia och dess befolkning från 1700-talet och framåt.

Ett trevligt inslag i programmet var också förtäringen – surbröd och ny-rökt flundra från fiskevattnen kring Ängholmen på Björkö i Roslagen. (Rågöbon Sven Rosenborg och hans fiskekompanjon kämpade med höstvindarna för att få upp vår beställning ur havet). För övrigt kunde vi ta del av S.O.V:s bokbord, lära oss laga nät och titta på alla de gamla fina fiskeredskapen som samlats in för tillfället.

Bland de äldre i sällskapet fanns bland andra systrarna Holm, Frans Herm, Rita Holmberg, Rita Bertelson och Ester Solberg. Ester hade till och med uppskjutit hemresan till Toronto i Kanada för att medverka vid Nargö-träffen. Alla fick vi tillfälle att sitta ned och prata med varandra men dagen syntes allt för kort.

Kristina Rosen

SVENSKA DAGEN

6 november 1992

Intill hösträffen 1977 hade vi estlandssvenskar kvar vår från Svensk-Finland "ärvda" sed då vi årligen därhemma firade – och i Sverige fortsatte att fira GUSTAV ADOLFS-DAGEN.

Men före novemberfirandet 1978 hade "de yngre" i SOV-styrelsen kommit med förslaget att denna högtid skulle förvandlas till en HÖSTFEST med underhållning, musik, dans och samvaro vid matbordet. Så fortsätter man numera.

Men finlandssvenskarna fortsätter att fira den svenska dagen. I Stockholm ordnades i år en stor gala i Musikaliska Akademien, Stallgatan 9 – på grund av platsbrist – i två omgångar den 6 november. Kvällsföreställningen var slutsåld på nolltid i förväg varför tillträde bereddes till generalrepetitionen på dagen.

Lill Lindfors var konferenciär och vidare underhöll Jörn Donner, Lars Huldén, Birgitta Ulfsson, m.fl. Tre körer. Ett folkdanslag. Arrangörer: Finlandssvenska föreningar i Stockholm med omnejd (7) samt FRIS – Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige.

Hugo Mickelin

ESTNISKA EV. LUTHERSKA FÖRSAMLINGEN I STOCKHOLM

50 ÅR

Den 11 januari 1942 höll prostén Hjalmar Pöhl och dåvarande hovpredikanten, sedermera biskopen, Sven Danell den första estniska gudstjänsten i Jakobs kyrka i Stockholm. Den 2 maj 1942 organiserades församlingslivet.

Efter flyktingströmmen från Estland hösten 1944 bildades Stockholms estniska församling. Församlingens präster har varit: 1944–1955 Aleksander Täheväli. Därefter var Ivar Poell tillförordnad präst tills Konrad Veem blev vald. Sedermera valdes Veem till estniska exilkyrkans ärkebiskop och August Raidur efterträdde honom 1974. Raidur avled 1979. Sedan 1985 är Ingo Tiit Jaago församlingens präst och är numera prost.

Församlingens organist var från första början och under många år Priit Ardna. Efter hans frånfalle innehade Harri Kiisk organisttjänsten under några år. Nuvarande organist är Mattias Wager, en yngre rikssvensk musiker. Under många år har en kyrkokör sjungit några gånger om året. Dess ledare har hela tiden varit Jüri Raid.

Den 1 november firades en högtidlig tacksägelsegudstjänst med anledning av de 50 åren i Jakobs kyrka, som alltså varit den estniska ev. lutherska församlingens hemvist hela denna tid. Omslaget till dagens program visade en bild av kyrkoporten med följande text: "En dörr som varit öppen för oss i 50 år." Vid gudstjänsten tjänstgjorde Konrad Veem, som också predikade, Ingo Tiit Jaago samt den från Estland hitreste biskopen Einar Soone. Kyrkokören sjöng under sin ledare och Mattias Wager spelade orgel, förstärkt med en bleckblåsarkvartett.

HM, TL

Insamling av skolmaterial

SOV:s bygderåd efterlyser gammalt skolmateriel från estlandssvenska folkskolor, gymnasiet i Hapsal samt folkhögskolan i Birkas.

Finns det någon som har läroböcker eller annat viktigt skolmateriel sparat från gångna tider och som kan

tänka sig att avvara dessa, var vänlig tag kontakt med SOV:s expedition på Vikingagatan 25, 113 42 Stockholm. Tel: 08-32 48 78.

Till den som inte kan lämna sina samlingar personligen till SOV:s expedition kommer SOV att återbetala

portokostnaderna.

SOV:s bygderåd tackar på förhand dem som kan bidra med dylikt materiel.

Linda Stahlman

FAMILJENYTT

DÖDA

Hjalmar Alfred Lindblom, född den 14 maj 1921 på Ormsö avled den 17 juli 1992 i Stockholm

Hilda Ingeborg Ojaste, född Lindström den 18 juli 1920 på Ormsö/Nuckö avled den 23 juli 1992 i Toronto, Canada

Harald Hilmar Hallman, född den 16 december 1925 i Neve avled den 31 juli 1992 i Eskilstuna

Johan Hammerman, född den 26 au-

gusti 1913 på Ormsö avled den 10 augusti 1992 i Stockholm

Fridolf Brandt, född den 25 januari 1922 på Nuckö avled den 20 augusti 1992 i Stockholm

Mildred Richt, född Sjölund den 28 maj 1926 på Rågö avled den 23 augusti 1992 i Rimforså

Endel Vasur, född den 24 juli 1915 i Reval avled den 7 september 1992 i Stockholm

Edvin Nordbäck, född den 21 juli 1931 på Ormsö avled den 10 september 1992 i Vaxholm

Magdalena Falk, född Ullis den 9 januari 1910 på Runö avled den 25 september 1992 i Stockholm

Johannes Palundi, född den 18 juni 1903 i Narva avled den 7 oktober 1992 i Eskilstuna

Ormsö kyrkofond.

Fondstyrelsen fortsätter sitt arbete att tillsammans med nuvarande Ormsö församling återställa, skydda och bevara så mycket som möjligt av det som är kvar eller som kan återställas i sitt tidigare skick.

Pågående arbeten: Byggande av ett nytt församlingshem, som delvis skall ersätta den sedan länge rivna prästgården. Planerade arbeten: Restaurering och underhåll av kyrkogården och gravgården. Dokumentation av kyrkans och församlingens historia, kyrkans öde under ockupationstiden, arbetet med att återställa kyrkan 1990 samt återinvigningen.

Ormsöbor och andra som känner för att lämna ekonomiskt bidrag till dessa arbeten kan göra detta genom att sätta in pengar på fondens postgiro.

Fonden för Ormsö kyrka. 409 32 92-3

Sven Svärd

KULTURFÖRENINGEN SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

kallar härmed till

ÅRSMÖTE

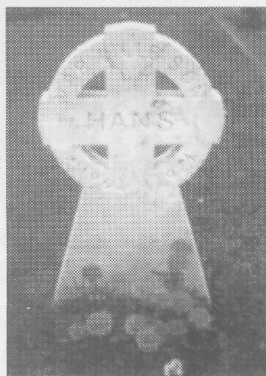
Lördagen den 17 april 1993 kl. 14.00
i Eesti Maja, Vallingatan 34

Dagordning enligt stadgarna.
Medtag styrelsens årsberättelse, som medföljer
nästa nummer av Kustbon.
Program med estlandssvensk anknytning.
Kaffeservering till självkostnadspris.

Välkomna!
STYRELSEN

När det gäller gravvårdar och
fackmässigt gravvårdsarbete av alla slag
kan Ni med förtroende vända Er till

BILDHUGGARE H. RAUDSEPP

Måndagsvägen 44 Farsta. Tel: 08-94 21 77

Ring och hör våra priser

Rengöring och förgyllning av äldre gravvårdar
Reducerade priser för pensionärer

Vår kära

Leontine Bedman

* 29 juli 1906
† 2 oktober 1992

ALGOT och BARBRO
Hans Gunnar
ASTRID och ERLING
Mats och Sonja
Niklas Susanna
Peter och Teresia
Jenny Clara
Släkt och vänner

*Ett strävsamt liv har slocknat ut
en flitig hand har domnat.
Din långa arbetsdag är slut,
Ditt trötta huvud somnat.*

Vår kära

Johan Kornblom

född 26 februari 1907
på Ormsö
har stilla insomnat i sitt hem.
Täby Kyrkby den 23 juni 1992

AGNETA
MARIA och LARS-ERIC
Lennart och Annica
Bertil
Kristers och Susanne
LINA
Anette Daniel
Övrig släkt och vänner

*Så har vi vandrat Du och jag
i kärlek hand i hand.
Så har vi åldrats dag för dag
i våra drömmars land.
Vår lycka var vår rikedom
Nu har Du gått, min hand är tom.
Nu viskar jag de orden
de vackraste jag vet.
Du var mitt allt på jorden
mitt allt i evighet.*

Min älskade Make
Vår käre Far
Morfar och Farfar

Lars Wahlberg

* 8 mars 1904
† 21 augusti 1992

Har lämnat oss
i stor sorg och saknad

KATARINA
INGRID och BO
EGIL och INGRID
INGVAR och JANA
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Övrig släkt och vänner

Vår älskade Pappa
Morfar och Farfar

Isak Nyblom Bullers

* 28 oktober 1905
född på Runö Estland har i dag lugnt
och stilla insomnat.

Åkersberga 26 aug. 1992
ELIN och UNO
EINAR och GUN-BRITT
ESTER
ELMAR och LINDA
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Släkt och vänner

*Mamma har räckt ut handen
Pappa har fattat den
På den andra stranden
mötas de igen.*

Alexander Gjärdman

* 14 augusti 1901
Nuckö, Estland
† 31 oktober 1992
Sundbyberg

Älskad - Saknad
IRENE
EINAR och SALME
ALVAR och ELS-MARIE
IVAR och MYRNA
BARBRO
Jan
Anneli och Anders
Fredrik och Helen
Lill-Alex
Rikard och Lina
Släkt och vänner

*Livet är inte de dagar som gått
utan de dagar som man minns*
Psaltaren Ps. 23

Vår kära

Maria Ahlström

* 29 juli 1898 på Ormsö
† 13 augusti 1992 i Stockholm

GUN
INGER
MARIA JOHAN
JOHANNES och BIRGIT
Åke
Släkt och vänner

❖ ❖ Bemärkelsedagar 1:a kvartalet 1993 ❖ ❖

95 år

Henrich Teichman, född den 17 februari 1898, Nuckö

Maria Grauverk, född Gregoriev den 19 februari 1898, S:t Petersburg/Ormsö

94 år

Katarina Ahlström, född den 7 november 1899, Ormsö

Mina Blomman, född Widgren den 20 februari 1899, Ormsö

Alma Heldring, född Paavel den 2 januari 1899, Rickul/Saue

93 år

Amanda Engman, född Pärko den 10 januari 1900, Reval

92 år

Pauline Järve, född den 2 januari 1901, Rickul

Maria Stahl, född Ambros den 3 januari 1901, Rågö

Asta Julia Leontine Nau, född Malm den 20 januari 1901, Reval

91 år

Alexander Thomsson, född den 27 mars 1902, Nuckö

90 år

Robert Valentin Dreiman, född den 22 januari 1903, Reval

Agneta Lindström, född den 25 januari 1903, Ormsö

Maria Brus, född den 31 januari 1903, Odensholm

Voldemar Blomberg, född den 21 mars 1903, Rickul

Sigrid Abrahamsson, född Heldring den 24 mars 1903, Reval

85 år

Julie Norrman, född Vapper den 1 januari 1908, Ösel/Runö

Sofia Grönlund, född den 29 januari 1908, Rågöarna

Ida Elina Blomberg, född Räsänen den 10 februari 1908, Finland

Maria Fällin, född Fagerros den 19 februari 1908, Ormsö

Robert Barud, född den 7 mars 1908, Nuckö

Alide Treiberg, född Vesterbom den 9 mars 1908, Rickul

Dalia Luks, född den 12 mars 1908, Rickul

Mina Wikström, född den 24 mars 1908, Ormsö

Elvine Klippberg, född Viberg den 26 mars 1908, Rickul

80 år

Johannes Nee, född den 5 januari 1913, Ormsö

Edita Birgitta Freiman, född Greisman den 6 januari 1913, Nuckö

Axel Alfred Zeisig, född den 6 januari 1913, Nuckö

Irene Maria Freiman, född Reisman den 18 januari 1913, Nuckö

Helmi Emilie Delfine Aman, född Marr den 20 januari 1913, Nuckö

Signe Wellenide Henriette Vitman, född Ribon den 1 februari 1913, Nuckö

Maria Grönman, född Hörnsten den 8 februari 1913, Ormsö

Elisabet Sergo, född Svahn den 9 februari 1913, Runö

Malvina Johansson, född Hallman den 22 februari 1913, Rickul

Gisela Gahlnbäck, född Pauli den 2 mars 1913, Reval

Oskar Brun, född den 4 mars 1913, Nuckö

Hilda Elfride Bergman, född Kütisvek den 5 mars 1913, Dorpat

Elsa Malm, född Jäger den 6 mars 1913, Reval

Katarina Alström, född Salin den 18 mars 1913, Ormsö

Gertrud Gärdström, född Grundström den 20 mars 1913, Ormsö

Johan Benholm, född den 27 mars 1913, Ormsö

75 år

Johannes Moll, född den 6 januari 1918, Ormsö

Agneta Friberg, född Ahlström den 7 januari 1918, Ormsö

Anders Stenholm, född den 8 januari 1918, Ormsö

Irene Niibon, född den 26 januari 1918, Nuckö

Anders Gärdare, f.d. Kornblom, född den 27 januari 1918, Ormsö

Julide Koppel, född Joosti den 30 januari 1918, Reval

Meta Brus, född den 5 januari 1918, Odensholm

Maria Tammgren, född Salin den 15 februari 1918, Ormsö

Oskar Grundsten, född den 16 februari 1918, Ormsö

August Ambros, född den 2 mars 1918, Nuckö

Alide Grundsten, född Penter den 5 mars 1918, Reval

Margot Miralda Teglund, född Schönberg den 5 mars 1918, Rickul

Dagmar Brus, född Vitman den 6 mars 1918, Nuckö

Artemi Uussaar, född den 6 mars 1918, Ösel

Johannes Beckman, född den 13 mars 1918, Ormsö

Vello Liiver, född den 31 mars 1918, Vippal

70 år

Hjalmar Beckman, född den 4 januari 1923, Ormsö

Alrik Bernhard Mickelin, född den 5 januari 1923, Ormsö

Maria Karlsson, född Nee den 9 januari 1923, Ormsö

Einar Harald Alun, född den 14 januari 1923, Nuckö

Irene Amilde Tamm, född Laanes den 14 januari 1923, Nuckö

Maria Hemlin, född Vahlberg den 19 januari 1923, Ormsö

Alinde Zenia Berglund, född Vesterholm den 20 januari 1923, Rickul

Alice Tiits, född Berkman den 21 januari 1923, Nuckö

Hella Luther, född Allist den 23 januari 1923, Reval

Alice Ingeborg Sekobon, född den 23 januari 1923, Nuckö

Katarina Mathilda Timmerman, född den 30 januari 1923, Ormsö

Hugo Pella, född den 31 januari 1923, Korkis

Oskar Murman, född den 5 februari 1923, Ormsö

Karin Armilda Larsson, född Stenberg den 7 februari 1923, Rickul

Agneta Wigede, född Moll den 12 februari 1923, Ormsö

Helena Dreijer, född Ullisgård den 18 februari 1923, Runö

Katarina Förberg, född Nyholm den 18 februari 1923, Ormsö

Ida Katarina Isberg, född Beckman den 5 mars 1923, Ormsö

Hilda Ivarsson, född Öman den 6 mars 1923, Ormsö

Rosine Irene Luther, född Fahrman den 7 mars 1923, Nuckö

Elfride Ingeborg Göransson, född Brun den 14 mars 1923, Nuckö

Maria Söderlund, född den 17 mars 1923, Ormsö

Elvine Agneta Söderholm, född Appelblom den 19 mars 1923, Ormsö

Maria Österback, född Nyholm den 19 mars 1923, Ormsö

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner
Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
ISSN 0345-6706

Heino Avango, född den 20 mars 1923, Reval

Maria Forsman, född Fagerros den 26 mars 1923, Ormsö

Karl-Robert Gerdehag, född den 26 mars 1923, Reval

65 år

Hjalmar Gottfrid Elfengren, född den 1 januari 1928, Rågöarna

Reiner Valter Luther, född den 1 januari 1928, Nargö

Holger Voldemar Luther, född den 2 januari 1928, Nargö

Johannes Axel Timm, född den 5 januari 1928, Ormsö

Sven-Erik Vesterman, född den 6 januari 1928, Rickul

Virve Kimbratt, född Koppel den 7 januari 1928, Reval

Manfred Alexander Adelman, född den 8 januari 1928, Nuckö

Agnes Adersson, född Alberg den 11 januari 1928, Rickul

Marion Böttker, född den 14 januari 1928, Reval

Arvid Henrik Grönstrand, född den 19 januari 1928, Oru

Ester Karlsson, född Appelblom den 22 januari 1928, Ormsö

Lydia Alice Nyberg, född Laving den 25 januari 1928, Nuckö

Einar Nyman, född den 26 januari 1928, Rågö

Hilda Ottilia Kinder, född Liljebäck den 30 januari 1928, Ormsö

Asta Sedoni Kagovere, född Rosen den 6 februari 1928, Nargö

Elsa Eugenia Heldring, född Stromback den 10 februari 1928, Nuckö

Elfrida Ahlberg, född den 18 februari 1928, Ormsö

Johannes Algot Nyholm, född den 18 februari 1928, Ormsö

Hilda Elfrida Kjellgren, född Enkel den 23 februari 1928, Ormsö

Olof Johannes Lundre, född den 25 februari 1928, Ormsö

Evald Ahlberg, född den 29 februari 1928, Rickul

Anders Ahlström, född den 7 mars 1928, Ormsö

Axel Voldemar Lindström, född den 7 mars 1928, Ormsö

Maria Ester Lindström, född Widgren den 7 mars 1928, Ormsö

Melita Loreida Vood, född den 22 mars 1928, Pernau

Erik Engelbrekt Runestam, född den 23 mars 1928, Runö

Asa Hallman, född den 26 mars 1928, Kärdla

60 år

Elin Kungberg, född Stahlman den 1 januari 1933, Nuckö

Alma Pikner, född den 2 januari 1933, Ormsö

Lydia Grundsten, född den 3 januari 1933, Ormsö

Elin Ahlström, född den 5 januari 1933, Ormsö

Johannes Ahlström, född den 5 januari 1933, Ormsö

Öie Köusson, född den 6 januari 1933, Reval

Edla Ingeborg Thomsson, född den 7 januari 1933, Ormsö

Alida Ingeborg Fält, född den 8 januari 1933, Ormsö

Meida Pöldma, född den 8 januari 1933, Rapla

Robert Heyman, född den 10 januari 1933, Odensholm

Elna Karin Enkel, född den 10 januari 1933, Ormsö

Holger Johannes Ringberg, född den 11 januari 1933, Rickul

Lennart Kriisa, född den 14 januari 1933, Hapsal

Harry Norrman född den 16 januari 1933, Vippal

Alide Elvine Nilsen, född den 25 januari 1933, Ormsö

Elna Joanurm, född den 28 januari 1933, Kolga

Inga Schönberg, född den 1 februari 1933, Rickul

Elvine Ingeborg Fält, född den 4 februari 1933, Ormsö

Edvin Emanuel Konrad Haggarrson, född den 14 februari 1933, Runö

Erik Gineman, född den 22 februari 1933, Nuckö

Sigvard Valentin Richard Hamberg, född den 24 februari 1933, Ormsö

Per-Olof Tennisberg, född den 2 mars 1933, Rickul

Erling Gustav Lemberg, född den 8 mars 1933, Nuckö

Heljo Liljan Laidna, född den 9 mars 1933, Reval

Linda Ingeborg Hannan, född Gärdström den 12 mars 1933, Ormsö

Vilma Albert, född den 21 mars 1933, Nuckö

Maj-Gret Jöesaar, född den 25 mars 1933, Nargö

Ingrid Lilja, född den 29 mars 1933, Ormsö

Gunnar Bertil Luks, född den 29 mars 1933, Rickul

Laine Alberg, född den 30 mars 1933, Rickul

Vanda Tanseri, född den 30 mars 1933, Nuckö

Sven Tuno'n, född den 31 mars 1933, Petseri

Rein Tuno'n, född den 31 mars 1933, Petseri

50 år

Rune Haljand Berkquist, född den 1 januari 1943, Stockholm

Anne-Lii Brandt, född den 2 januari 1943, Reval

Ule Koppelman, född den 2 januari 1943, Reval

Richard Ahlström, född den 8 januari 1943, Ormsö

Anders Brun, född den 14 januari 1943, Reval

Lenne Kabe-Rosen, född den 16 januari 1943, Reval

Gunnar Freiberg, född den 21 januari 1943, Nargö

Ingegärd Ann-Mari Fällman, född den 26 januari 1943, Ormsö

Signe Lilja, född den 28 januari 1943, Ormsö

Monika Sergo, född Hernbäck den 29 januari 1943, Stockholm

Tiia Derblom-Anderson, född den 30 januari 1943, Nuckö/Hopsal

Allar Pöldaas, född den 31 januari 1943, Nissi

Olav Vesterman, född den 6 februari 1943, Rickul

Gunda Fernström, född Norrman den 8 februari 1943, Korkis

Gunhild Agneta Fagerlund, född den 9 februari 1943, Runö

Gulla Kristina Bertelson, född den 14 februari 1943, Nargö

Hasso Wien, född den 18 februari 1943, Berlin

Ingelin Sofia Heyman, född den 20 februari 1943, Rickul

Erik Ilmar Koel, född den 20 februari 1943, Arensburg

Sylvia Maria Lyhamn, född Algren, den 4 mars 1943, Runö

Sven Holger Friberg, född den 10 mars 1943, Ormsö

Rein Vesterbusch, född den 20 mars 1943, Rickul

Maje Ingegärd Lindva, född den 25 mars 1943, Hapsal/Ormsö